

3.1. Pandemijos poveikis teisei į teisminę gynybą Lietuvoje

Viena svarbiausių procesinių asmens teisių, be kurios nebūtų įmanoma apginti visų kitų galimai pažeistų asmens teisių, taip pat ir galimai pažeistų teisių ekstremaliosios padėties ar karantino metu, yra konstitucinė, Europos žmogaus teisių konvencijos 6 straipsnyje, Europos Sąjungos pagrindinių teisių chartijos 47 straipsnyje nurodyta teisė į teisminę gynybą. Kaip nurodoma daugelyje šaltinių, COVID-19 krizės metu tokie fundamentalūs teisės principai kaip žodžio laisvė, viešos informacijos prieinamumas, žiniasklaidos laisvė ir teisminės gynybos prieinamumas turėtų būti neribojami.⁹²³ Nes būtent teismai taps ir tampa pagrindine atsvara vykdomajai valdžiai, vertindami dažnu atveju *ad hoc* reguliavimo bruožų turinčių norminių aktų teisėtumą ir asmens teisių ribojimo būtinumą ir proporcingumą⁹²⁴, taip pat sprendami dėl teisinės atsakomybės už specialių reikalavimų, nustatytų pandemijai suvaldyti, proporcingumo bei „naujas“ bylas, pvz., dėl dezinformacijos apie virusą ir jo valdymo priemones ir pan.⁹²⁵

Nors pandemija neturėjo esminio poveikio teismų sistemai, ji neabejotinai padarė poveikį praktiniam teisės į teisminę gynybą realizavimui, o vėliau ir kai kurių teismų veiklos organizavimo reguliavimui. Taigi šioje mokslo studijos dalyje, visų pirma, remiantis norminiais aktais, daugiausia Teisėjų tarybos rekomendacijomis,

⁹²³ „European Law Institute principles for the COVID-19 crisis“, <https://www.intersentiaonline.com/publication/coronavirus-and-the-law-in-europe/806?version=v-544bf2be-8004-f72f-8088-dea754a9a0da#H0>

⁹²⁴ Martina Gajdošová, „Legal and Paralegal Measures as the Response to an Extraordinary Situation“, <https://www.intersentiaonline.com/publication/coronavirus-and-the-law-in-europe/193?version=v-544bf2be-8004-f72f-8088-dea754a9a0da#H0>.

⁹²⁵ Nina Sun, Livio Zilli, „COVID-19 Symposium: The Use of Criminal Sanctions in COVID-19 Responses – Exposure and Transmission, Part I“, *OpinioJuris.org*, 3 April 2020, <http://opiniojuris.org/2020/04/03/covid-19-symposium-the-use-of-criminal-sanctions-in-covid-19-responses-exposure-and-transmission-part-i/>; Nina Sun, Livio Zilli, „COVID-19 Symposium: The Use of Criminal Sanctions in COVID-19 Responses – Enforcement of Public Health Measures, Part II“, 3 April 2020, <http://opiniojuris.org/2020/04/03/covid-19-symposium-the-use-of-criminal-sanctions-in-covid-19-responses-enforcement-of-public-health-measures-part-ii/>; Rima Ažubalytė, „Baudžiamoji atsakomybė už kovos su epidemijomis ar užkrečiamosiomis ligomis taisyklių pažeidimus“, *Lietuvos teisė 2020: esminiai pokyčiai*, I dalis: *COVID-19 pandemijos sprendimai: teisiniai, valdymo ir ekonominiai aspektai*“ (Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2020), 119–130, <https://repository.mruni.eu/handle/007/17050>.

analizuojamas teisinis reguliavimas, siekiant nustatyti, ar ir kaip COVID-19 pandemija lėmė teismo proceso teisinio reguliavimo, kuris galėjo lemti asmens teisės į prieinamą ir veiksmingą teisminę gynybą, pokyčius. Apie atvirkestinį poveikį, t. y. ar pokyčiai realizuojant šią teisę kaip nors paveikė pandemijos valdymą, neanalizuota, darant prielaidą, kad pastangos mažinti fizinį teismų darbuotojų ir proceso dalyvių kontaktą, *inter alia* organizuojant nuotolinius procesus, nelaikytinos ryškiu poveikiu pandemijos valdymui.

Lietuvoje, kaip ir kitose Europos valstybėse, buvo susidurta su situacija, kad įstatymų leidžiamoji valdžia tam tikrą laiką nesiėmė spęsti nei teismo reguliavimo, nei vykdomosios valdžios aktyvaus veikimo parlamentinės kontrolės klausimų.⁹²⁶ Remiantis bendru, kovai su pandemija skirtu reguliavimu, teismai kai kuriose valstybėse buvo arba iš viso uždaryti, arba jų veikla, bent jau žodinių teisminių procesų vykdymas, buvo apribota.⁹²⁷ Taigi pačios teismų sistemos, priklausomai nuo teisinės tradicijos ir reguliavimo ypatumų, turėjo imtis arba *soft law* reguliavimo (teisėjų savivaldos teikiamų rekomendacijų, gairių etc. lygmeniu), arba *ad hoc* sprendimų konkrečioje byloje. Lietuvoje, remiantis Vyriausybės nutarimu dėl karantino paskelbimo⁹²⁸, buvo priimtos Teisėjų tarybos rekomendacijos, kuriomis vadovaudamiesi teismų pirmininkai nustatė konkretaus teismo darbo organizavimo taisykles. Taigi šioje mokslo studijos dalyje siekiama atsakyti į klausimą, ar tokio pobūdžio reguliavimas dera su imperatyviuoju reguliavimo metodu, būdingu reguliuojant teismo procesą, ir ar neįsiterpia į konstitucinės teisės į teisminę gynybą reguliavimą, kuris paprastai sutelktas kodifikuotuose teisės šaltiniuose. Tyrime taip pat siekiama nustatyti, kaip praktiškai buvo užtikrintas teisminės gynybos prieinamumas⁹²⁹, įskaitant

⁹²⁶ Martina Gajdošová, „Legal and Paralegal Measures as the Response to an Extraordinary Situation“, <https://www.intersentiaonline.com/publication/coronavirus-and-the-law-in-europe/193?version=v-544bf2be-8004-f72f-8088-dea754a9a0da#H0>; „COVID-19 pandemijos metu priimtų sprendimų vertinimas teisiniu, vadybiniu ir ekonominiu požiūriu. Tyrimo išvados“. Parengta pagal projektą „Ekstremalių situacijų teisiniu, vadybiniu ir ekonominiu sprendimų vertinimas: pusiausvyros tarp visuomenės saugumo ir žmogaus teisių paieška“. Projektą finansavo Lietuvos mokslo taryba (projekto Nr. S-COV-20-28); https://www.mruni.eu/wp-content/uploads/2021/01/COVID_sprendimu_tyrimo_isvados.pdf.

⁹²⁷ „Coronavirus Pandemic in the EU – Fundamental Rights Implications: With a Focus On Contact –Tracing Apps“, 21 March–30 April 2020. European Union Agency for Fundamental Rights. Luxembourg: Publications Office of the European Union, 2020, https://fra.europa.eu/sites/default/files/fra_uploads/fra-2020-coronavirus-pandemic-eu-bulletin-may_en.pdf.

⁹²⁸ Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2020 m. kovo 14 d. nutarimas Nr. 207 „Dėl karantino Lietuvos Respublikos teritorijoje paskelbimo“, TAR, 2020-03-14, Nr. 5466, su pakeitimais.

⁹²⁹ Šioje mokslo studijos dalyje nėra aptariamas pandemijos poveikis gynybos teisėms, pažeidžiamų pro-

ne tik teisę kreiptis į teismą, bet ir teisę į pagrįstos trukmės teismo procesą. Proceso trukmės pandemijos laikotarpiu analizė šio tyrimo kontekste svarbi tik tiek, kiek tai padeda nustatyti realų pandemijos poveikį veiksmingam teisės į teisminę gynybą įgyvendinimui, neatsiejiam nuo teisės į pagrįstos trukmės procesą. Analizei pasitelkti empiriniai duomenys, gauti iš Lietuvos teismų ir prokuratūros veiklos 2020 m. ataskaitų⁹³⁰, taip pat Lietuvos teisėjų apklausos, kurią 2021 m. pavasarį vykdė Nacionalinė teismų administracija⁹³¹. Be to, naudotasi tarptautinių organizacijų, taip pat ir nevyriausybių, skelbiamais tyrimais, susijusiais su COVID-19 iššūkiams teisminėms sistemoms⁹³², kol kas negausiais moksliniais tyrimais⁹³³.

ceso dalyvių, ypač nusikaltimų aukų, teisėms, asmenų, kurių laisvė suvaržyta, teisėms, šeimos bylose dalyvaujančių asmenų teisėms. Tai atskiro dėmesio reikalaujantys klausimai. Žr. bent jau Natalie Byrom, „What we know about the impact of remote hearings on access to justice: a rapid evidence review“. Briefing paper. London: Nuffield Family Justice Observatory / The Legal Education Foundation, 2020, https://mk0nuffieldfj06t5dfm.kinstacdn.com/wp-content/uploads/2021/05/nfjo_remote_hearings_vulnerable-groups_rapid-review_20200506.pdf; „Not remotely fair? Access to a lawyer in the police station during the Covid-19 pandemic“, February 2021, https://www.fairtrials.org/sites/default/files/publication_pdf/2021_Not_Remotely_Fair.pdf; taip pat pandemijos kontekste galimai aktualią EŽTT praktiką bylose dėl EŽTK 5 straipsnio (pvz., *Brogan and Others v. United Kingdom* [P], no. 11209/84, 29 November 1988; *Aksoy v. Turkey*, no. 21987/93, 18 December 1996 and *Sakik and Others v. Turkey*, no. 23878/94, 26 November 1997; *Ireland v. United Kingdom* [P], no. 5310/71, 18 January 1978), kuri nurodoma, „An Analysis of Covid-19 Responses and ECHR Requirements“, <https://www.echrblog.com/2020/03/an-analysis-of-covid-19-responses-and.html>.

⁹³⁰ „Lietuvos teismai. Veiklos rezultatai“, 2020, p. 14, <https://www.teismai.lt/data/public/uploads/2021/03/teismai2021-g.pdf>; „Lietuvos Respublikos prokuratūros veiklos 2020 metais ataskaita“. 2021-03-01, Nr. 17.9.-1921; https://www.prokuraturos.lt/data/public/uploads/2021/03/2_prokuraturos-veiklos-2020-m.-ataskaita-2021-03-01-nr.-17.9.-1921-03-30.pdf.

⁹³¹ Nacionalinė teismų administracija, Lietuvos teisėjų apklausa „Dėl nuotolinių posėdžių organizavimo“, 2021.

⁹³² Fundamental Rights Agency, „Coronavirus Pandemic in the EU – Fundamental Rights Implications“, 1 February–20 March 2020, Bulletin 1, https://fra.europa.eu/sites/default/files/fra_uploads/fra-2020-coronavirus-pandemic-eu-bulletin_en.pdf; „The Functioning of Courts in the Aftermath of the Covid-19 Pandemic“. Discussion Paper, 28 May 2020. Drafted by prof. Rachel Murray for the OSCE Office for Democratic Institutions and Human Rights, <https://ceeliinstitute.org/wp-content/uploads/2020/06/The-Functioning-of-the-Courts-in-the-Aftermath-of-the-COVID-19-Pandemic.pdf>; „Beyond the Emergency of the Covid-19 pandemic: Lessons for Defence Rights in Europe“, *Fair Trials*, June 2020, <https://www.fairtrials.org/news/beyond-emergency-covid-19-pandemic-lessons-defence-rights-europe>; „Safeguarding the Right to a Fair Trial during to Corona Virus Pandemic: remote criminal justice proceedings“, *Fair Trials*, 30 March 2020, <https://www.fairtrials.org/news/safeguarding-right-fair-trial-during-coronavirus-pandemic-remote-criminal-justice-proceedings>; European Commission for the efficiency of Justice (CEPEJ), „Guidelines on videoconferencing in judicial proceedings“, CEPEJ(2021)4REV3.

⁹³³ *Lietuvos teisė 2020: esminiai pokyčiai*, I dalis: *COVID-19 pandemijos sprendimai: teisiniai, valdymo*

Krizės poveikis teisės į teisminę gynybą prieinamumui nagrinėjamas dviem aspektais – ar krizė lėmė pokyčius reguliuojant šią teisę ir ją įgyvendinant ir ar ji paveikė proceso dalyvių ir teismų personalo veiklą. Juk viena iš veiksmingos teisminės gynybos prielaidų yra normaliai funkcionuojanti teismų sistema, įskaitant ir jurisdikcinę, ir nejurisdikcinę veiklą.

3.1.1. Teisminės gynybos prieinamumo Lietuvoje pandemijos metu teisinis reguliavimas: *soft law* ir teismų sprendimai *ad hoc*

2020 m. kovo 13 d., reaguodama į Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2020 m. kovo 12 d. posėdyje priimtus sprendimus dėl papildomų sugriežtintų prevencijos priemonių taikymo Lietuvos Respublikoje, Teisėjų taryba teismams, prokuratūrai ir advokatūrai pateikė rekomendacijas „Dėl koronaviruso COVID-19 prevencijos teismuose“⁹³⁴, kuriose nurodė, kad ypač rimtai vertinant kylančias grėsmes teisėjų, valstybės tarnautojų bei darbuotojų ir teismo lankytojų sveikatai vis dėlto būtina užtikrinti tolimesnį nepertraukiamą teismų sistemos darbą ir nesukelti neigiamų padarinių teisingumo vykdymo procesui. Teisėjų taryba teismams rekomendavo imtis laikinų prevencijos ir apsaugos nuo koronaviruso (COVID-19) plitimo priemonių.

Pagrindinės rekomendacijos, susijusios su teisingumo funkcijos įgyvendinimu, buvo tokios: pagal galimybes visose žodinio proceso tvarka nagrinėjamosiose bylose teismo posėdžius organizuoti naudojant nuotolinio vaizdo priemones, o negalint tokiu būdu organizuoti bylų nagrinėjimo – atidėti visus 14-os dienų laikotarpį (iki 2020 m. kovo 29 d.) žodinio proceso tvarka nagrinėti paskirtus teismo posėdžius, išskyrus tuos atvejus, kai tai susiję su būtinų proceso veiksmų atlikimu nagrinėjamosiose bylose (pavyzdžiui, dėl kardamosios priemonės – suėmimo skyrimo / pratęsimo, vaiko paėmimo iš nesaugios aplinkos ir pan.). Esant būtinybei organizuoti teismo posėdžius žodinio proceso tvarka, pagal galimybes užtikrinti, kad tarp proceso dalyvių ir kitų byloje dalyvaujančių asmenų būtų ne mažesnis nei 2 metrų atstumas, o

ir ekonominiai aspektai“ (Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2020), <https://repository.mruni.eu/handle/007/17050>; Valentinas Mikelėnas, „Coronavirus and the Law: Lithuanian Experience“, <https://www.intersentiaonline.com/publication/coronavirus-and-the-law-in-europe/152?version=v-544bf-2be-8004-f72f-8088-dea754a9a0da#H0>.

⁹³⁴ Teisėjų tarybos rekomendacijos „Dėl koronaviruso Covid-19 prevencijos teismuose“ 2020 03 13 Nr. 36P-47-(7.1.10) Lietuvos Respublikos teismams (kopija: Lietuvos advokatūrai, Lietuvos Respublikos generalinei prokuratūrai). Rekomendacijos nebuvo paskelbtos oficialiuose šaltiniuose, jų tekstas skelbiamas www.teismai.lt (2020 03 17).

posėdyje dalyvautų tik būtini asmenys. Taip pat užtikrinti nuolatinį teismo posėdžių salių vėdinimą, darant ne trumpesnes kaip 15 min. posėdžio pertraukas ne rečiau kaip kas valandą; maksimaliai apriboti asmenų susipažinimą su bylomis teismo patalpose, skatinti naudoti elektronines ryšių priemones; apriboti teismo personalo fizinį kontaktą su teismų lankytojais (konsultavimą, priėmimą ir pan.), o fizinį aptarnavimą taikyti tik tiek, kiek tai yra būtina proceso dalyvių teisėms užtikrinti; informuoti teismų lankytojus, proceso dalyvius, advokatus ir prokurorus apie pakeistą teismo darbo organizavimo tvarką.⁹³⁵

Atsižvelgdama į tai, kad Lietuvoje buvo įvestas karantinas, Teisėjų taryba 2020 m. kovo 16 d. teismams pateikė papildomas rekomendacijas, kuriomis, kaip nurodyta Teisėjų tarybos, siekiama užtikrinti teisingą asmens sveikatos apsaugos užtikrinimo ir teisės kreiptis į teismą pusiausvyrą. Taigi Teisėjų taryba dokumente „Dėl teismų funkcijų vykdymo karantino laikotarpiu“⁹³⁶ (toliau – Rekomendacijos) rekomendavo Lietuvos teismų vadovams priimti tokius sprendimus dėl jų vadovaujamo teismo veiklos organizavimo karantino režimo laikotarpiu: toliau nagrinėti bylas rašytinio proceso tvarka (imantis tam tikrų organizacinių priemonių, susijusių su teisėjų ir kito personalo kuo mažesniais fiziniais kontaktais) ir, išskyrus neatidėliotinus atvejus, atidėti bylų nagrinėjimą žodinio proceso tvarka, kol pasibaigs karantino režimas.

Pagal kai kurių valstybių pateiktą informaciją, jose 2020 m. pavasarį taip pat buvo imamasi panašių priemonių – rašytiniai procesai vyko (užtikrinant galimybes teisėjams ir kitiems teismo darbuotojams dirbti nuotoliniu būdu, taip pat naudojan-tis kitomis technologijomis), žodiniai – paprastai buvo atidedami, išskyrus neatidėliotinus atvejus. Kitos teisinės paslaugos buvo teikiamos iš esmės nuotoliniu būdu.⁹³⁷

Taigi minėtos Teisėjų tarybos rekomendacijos (kartu su vėliau priimtomis) tapo pagrindu teismams nustatyti teismo proceso organizavimo ypatumus tiek, kiek tai leidžia Baudžiamojo proceso, Civilinio proceso, Administracinių teisės nusižen-gimų kodeksai ir Administracinių bylų teisenos įstatymas. Pažymėtina, kad įstatymų leidėjas pandemijos kontekste nedarė jokios intervencijos į proceso įstatymus iki

⁹³⁵ Teisėjų tarybos rekomendacijos „Dėl koronaviruso Covid-19 prevencijos teismuose“ 2020 03 13 Nr. 36P-47-(7.1.10) Lietuvos Respublikos teismams (kopija: Lietuvos advokatūrai, Lietuvos Respublikos generalinei prokuratūrai). Rekomendacijos nebuvo paskelbtos oficialiuose šaltiniuose, jų tekstas skelbiamas www.teismai.lt (2020 03 17).

⁹³⁶ Teisėjų taryba, Lietuvos Respublikos teismų vadovams. 2020 03 16. Nr. 36P-48-(7.1.10). Rekomendacijos nebuvo paskelbtos oficialiuose šaltiniuose, jos skelbiamos www.teismai.lt (2020 03 17).

⁹³⁷ Digital tools in Member States_COVID19_2_EU_EU_en., https://e-justice.europa.eu/content_impact_of_covid19_on_the_justice_field-37147-en.do.

2021 m. birželio 1 d., kai įsigaliojo BPK 8² straipsnis ir poįstatyminiai aktai, nustatantys baudžiamojo proceso veiksmų atlikimo nuotoliniu būdu tvarką.⁹³⁸ Taigi išsamiai išnagrinėjus pagrindinius jau minėtus minkštosios teisės (angl. soft law) šaltinius, jų kaitą tęsiantis pandemijai ir praktinį taikymą, siekiama atsakyti į klausimą, ar toks reguliavimas, susijęs su asmens teisės į veiksmingą teisminę gynybą organizavimu, kurią lėmė išimtinai pandemija, atitiko proceso teisės principus.

Bylų procesų eiga pandemijos metu iš esmės priklausė nuo bylos nagrinėjimo formos, kurią nustato proceso įstatymai – rašytinė ar žodinė, o konkrečias rekomendacijas, nulemtas siekio riboti viruso plitimą, kaip minėta, nustatė Teisėjų taryba.

3.1.2. Pandemijos poveikis bylų nagrinėjimui rašytinio proceso forma

Bylų nagrinėjimas rašytine forma pandemijos metu iš esmės nesutriko, tik teismai ėmėsi papildomų priemonių, kad toks nagrinėjimas vyktų laikantis COVID-19 prevencijos rekomendacijų. Štai bylų, nagrinėjamų rašytinio proceso tvarka, procesas pagal Teisėjų Tarybos rekomendacijas, turėtų būti vykdomas kuo daugiau naudojantis nuotolinio darbo galimybėmis. Teismų pirmininkams buvo rekomenduota priimti sprendimus dėl tokio darbo organizavimo: „nuotoliniu būdu vykdant pasirėngimą bylų nagrinėjimui rašytinio proceso tvarka bei procesinių sprendimų priėmimui; nustatant teismo posėdžių organizavimo tvarką kolegialiai rašytinio proceso tvarka nagrinėjamosiose bylose, t. y. numatant kolegijų buvimo teismo patalpose laiką ir periodiškumą, užtikrinant maksimalią socialinę distanciją tarp atskirų teisėjų kolegijų narių; nustatant vienasmeniškai rašytinio proceso nagrinėjamų bylų tvarką – laikotarpį, kuriuo teisme bus vykdomi teismo posėdžiai (rekomenduota nustatyti posėdžių tvarką, kuri leistų maksimaliai sumažinti teisėjo buvimo teisme laiką, ribojant vienu metu teisme esančių teisėjų skaičių, maksimaliai vengiant socialinių

⁹³⁸ Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso 8-1, 210, 263, 269 ir 277 straipsnių pakeitimo ir Kodekso papildymo 8² straipsniu įstatymas, TAR, 2021-04-29, Nr. 9125; Vaizdo konferencijų technologijų naudojimo nagrinėjant baudžiamąsias bylas tvarkos aprašas, patvirtintas teisingumo ministro 2021 m. gegužės 31 d. įsakymu Nr. 1R-183, <https://www.e-tar.lt/portal/lt/legalAct/f9151050c20e11eba2bad9a0748ee64d>; Informacinių ir elektroninių ryšių technologijų naudojimo atliekant ikiteisminį tyrimą tvarkos aprašas, patvirtintas Generalinio prokuroro įsakymu, <https://www.e-tar.lt/portal/lt/legalAct/74d07760c20b11eba2bad9a0748ee64d>; Teisėjų taryba, „Rekomendacijos dėl nuotolinių teismo posėdžių“.

kontaktų).⁹³⁹

2020 m. rudenį, reaguodama į lokalius, o vėliau ir nacionalinį karantiną⁹⁴⁰, Teisėjų taryba rekomendavo, laikantis proceso taisyklių, „visą teismo procesą ar jo dalį organizuoti rašytinio proceso tvarka, kai proceso įstatymai tai leidžia, taip pat tais atvejais, kai tokia bylos nagrinėjimo forma nėra *expressis verbis* įtvirtinta proceso įstatymuose, tačiau jiems neprieštarauja ir yra gauta visų byloje dalyvaujančių asmenų rašytinė nuomonė dėl tokios bylos ar tam tikro klausimo byloje nagrinėjimo formos (rekomenduojama atliekant pasirengimo posėdžiui veiksmus kreiptis į byloje dalyvaujančius asmenis su siūlymu vesti bylą rašytinio proceso tvarka)“⁹⁴¹.

Ši rekomendacija buvo smarkiai kritikuojama baudžiamojo proceso teisinio reguliavimo kontekste, nurodant, kad baudžiamosios bylos nagrinėjimo teisme procesinės formos pasirinkimo jokia būdu negali lemti privatūs proceso dalyviai, ją gali nustatyti tik įstatymas.⁹⁴² Darytina išvada, kad ši konkreti rekomendacija neturėjo būti taikoma (nepavyko gauti duomenų, ar buvo taikoma praktiškai) nagrinėjant baudžiamąsias bylas. Tačiau civiliniame procese, įvertinus civilinių santykių subjektų teisinį statusą ir platesnes dispozityvumo ir kitų principų veikimo ribas, manytina, ši rekomendacija galėjo būti ir buvo taikoma, neperžengiant teisėtumo reikalavimo.

3.1.3. Pandemijos poveikis bylų nagrinėjimui žodine tvarka

Bylų nagrinėjimas žodine tvarka, priklausomai nuo įvairių aplinkybių, pirmojo karantino metu buvo arba atidėtas, arba – neatidėliotinais atvejais – vyko žodiniu

⁹³⁹ Teisėjų taryba, Lietuvos Respublikos teismų vadovams. 2020 03 16. Nr. 36P-48-(7.1.10). Rekomendacijos nebuvo paskelbtos oficialiuose šaltiniuose, jos skelbiamos www.teismai.lt (2020 03 17).

⁹⁴⁰ Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2020 m. spalio 7 d. nutarimas Nr. 1069 „Dėl karantino Raseinių rajono savivaldybės teritorijoje paskelbimo“, 2020 m. spalio 21 d. nutarimas Nr. 1159 „Dėl karantino kai kurių savivaldybių teritorijose paskelbimo“, Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2020 m. lapkričio 4 d. nutarimas Nr. 1226 „Dėl karantino Lietuvos Respublikoje paskelbimo“, TAR, 2020-11-05, Nr. 23062.

⁹⁴¹ „Dėl teismų funkcijų vykdymo ekstremaliosios situacijos metu“, <https://www.teismai.lt/lt/naujienos/teismu-sistemos-naujienos/del-teismu-funkciju-vykdomo-ekstremaliosios-situacijos-metu/8121>.

⁹⁴² Remigijus Merkevičius, „Lietuvos baudžiamojo proceso diagnozė: COVID-19 pasitikome turėdami prastą savijautą, minorines emocijas ir nuslopintą imunitetą, o kokie išliksime po jo?“, *Teise. Pro*, 2020m. lapkričio 25 d., <http://www.teise.pro/index.php/2020/11/25/r-merkevicius-lietuvos-baudziamojo-proceso-diagnoze-covid-19-pasitikome-turedami-prasta-savijauta-minorines-emocijas-ir-nuslopinta-imuniteta-o-kokie-isliksime-po-jo/>.

proceso tvarka teismo salėje dalyvaujant proceso dalyviams (užtikrinant tam tikrus saugumo reikalavimus). Antrojo karantino metu teismai vykdė žodinius procesus nuotoliniu būdu, taip pat ir įprastine tvarka, proceso dalyviams tiesiogiai dalyvaujant teismo posėdyje. Toks bylų nagrinėjimo organizavimo procesas, kurį iš dalies lėmė Teisėjų tarybos rekomendacijos, buvo grįstas „neatidėliotinai nagrinėtinų bylų“ kriterijumi ir rekomendacija teismams pagal galimybes organizuoti nuotolinius procesus. Tokių, t. y. neatidėliotinai nagrinėtinų, bylų nemini jokie proceso įstatymai, o nuotolinio baudžiamųjų bylų ir administracinių nusižengimų nagrinėjimo proceso *expressis verbis* nenustatė baudžiamojo ir administracinių nusižengimų proceso įstatymai.

3.1.3.1. Žodinis nagrinėjimas: neatidėliotinai nagrinėtinų bylų

Paskelbus pirmąjį karantiną, teismų pirmininkams buvo rekomenduota nustatyti, kad teisėjų funkcijos, susijusios su bylų nagrinėjimu žodinio proceso tvarka, išskyrus nurodytas išimtis, būtų vykdomos, pirma, atšaukiant visus karantino laikotarpiu suplanuotus teismo posėdžius bylose, nagrinėjamosiose žodinio proceso tvarka, išskyrus įstatymuose nustatytus neatidėliotinus atvejus (pavyzdžiui, dėl klausimų, susijusių su suėmimu, vaiko paėmimu iš nesaugios aplinkos, sprendimo). Teismo posėdžius žodinio proceso tvarka nagrinėjamosiose bylose planuoti (atidėti) pasibaičius karantino režimui. Užtikrinti, kad byloje dalyvaujantys asmenys nedelsiant būtų informuoti apie teismo posėdžių datas ir laiko pakeitimus. Antra, neatidėliotinais atvejais teismo posėdžius žodinio proceso tvarka organizuoti nustatyta tvarka ir laiku, imantis visų atsargumo priemonių, susijusių su viruso COVID-19 plitimo grėsmės prevencija, išlaikant maksimalų atstumą teismo posėdžių salėje tarp posėdžio dalyvių. Numatyti vieną (pagal poreikį – kelias) teismo posėdžių salę, kurioje vyktų neatidėliotini teismo posėdžiai, užtikrinti šios salės nuolatinį vėdinimą ir dezinfekavimą.⁹⁴³

Taigi žodinis nagrinėjimas iš esmės visose bylose buvo atšauktas visam pirmojo karantino laikotarpiui. Tokia Lietuvos praktika iš esmės niekuo nesiskyrė nuo kitų Europos valstybių teismų, kuriuose žodiniai procesai nebuvo vykdomi, išskyrus išimtis.⁹⁴⁴ Taip pat Lietuvos teismų taikytos karantino metu priemonės iš esmės buvo

⁹⁴³ Teisėjų taryba, Lietuvos Respublikos teismų vadovams. 2020 03 16. Nr. 36P-48-(7.1.10). Rekomendacijos nebuvo paskelbtos oficialiuose šaltiniuose, jos skelbiamos www.teismai.lt (2020 03 17).

⁹⁴⁴ Fundamental Rights Agency, „Coronavirus Pandemic in the EU – Fundamental Rights Implications“.

panašios kaip ir EŽTT taikytos priemonės – dėl karantino sustabdytos kai kurios procedūros nagrinėjamosiose bylose (pvz., Vyriausybei atsakovėms neperduodamos peticijos, išskyrus skubius ir svarbius atvejus; Teismo nutarimai ir sprendimai pasirašomi tik Teismo skyriaus kanclerio ar jo pavaduotojo ir perduodami bylos šalims elektroniniu būdu; tam tikrais atvejais Teismas neinformuoja bylos šalių apie priimtą sprendimą ar nutarimą, išskyrus skubius atvejus), taip pat pratęsti terminai Teismo nagrinėjamosiose bylose.⁹⁴⁵

Atkreiptinas dėmesys, kad Teisėjų tarybos rekomendacijose, pateiktose antrojo karantino akivaizdoje, jau skirtingai nei 2020 m. pavasarį, kaip prioritetas akcentuojamas būtent nenutrūkstamas bylų nagrinėjimas, be kita ko, pasitelkiant nuotolinio teismo posėdžio organizavimo priemones, o ne procesų atidėjimą: „nesant galimybės teismo posėdžius organizuoti nuotoliniu būdu arba laikantis kitų šiame punkte nustatytų reikalavimų, rekomenduojama atšaukti savivaldybėje paskelbto karantino laikotarpiu suplanuotus teismo posėdžius bylose, nagrinėjamosiose žodinio proceso tvarka, išskyrus įstatymuose nustatytus neatidėliotinus atvejus (pavyzdžiui, dėl klausimų, susijusių su suėmimu, vaiko paėmimu iš nesaugios aplinkos, ar panašaus sprendimo). Teismo posėdžius žodinio proceso tvarka nagrinėjamosiose bylose planuoti (atidėti) pasibaigus karantino režimui savivaldybėje. Užtikrinti, kad byloje dalyvaujantys asmenys nedelsiant būtų informuoti apie teismo posėdžių datas ir laiko pakeitimus.“⁹⁴⁶

Literatūroje buvo reiškiami kritika, kad Lietuvoje, nepakeitus proceso įstatymų, visos proceso normos turėjo būti taikomos be išimčių, todėl, pvz., posėdžių atidėjimas dėl sveikatos krizės iš esmės lėmė proceso principų pažeidimus⁹⁴⁷, atskirai buvo pabrėžiama, kad, be BPK pakeitimų reguliuojant teismo nagrinėjimo pertraukas (BPK 243 straipsnio 2 dalis), baudžiamųjų bylų nagrinėjimas negalėjo būti atidėtas.⁹⁴⁸

1 February–20 March 2020, Bulletin 1, p. 28, https://fra.europa.eu/sites/default/files/fra_uploads/fra-2020-coronavirus-pandemic-eu-bulletin_en.pdf.

⁹⁴⁵ „Terminų pratęsimas EŽTT bylose ir EŽTT darbas karantino metu“, <http://lrv-atstovas-eztt.lt/naujienos/terminu-pratesimas-eztt-bylose-ir-eztt-darbas-karantino-metu>.

⁹⁴⁶ „Dėl teismų funkcijų vykdymo ekstremaliosios situacijos metu“, <https://www.teismai.lt/lt/naujienos/teismu-sistemos-naujienos/del-teismu-funkciju-vykdyimo-ekstremaliosios-situacijos-metu/8121>.

⁹⁴⁷ Valentinas Mikelėnas, „Coronavirus and the Law: Lithuanian Experience“, <https://www.intersentiaonline.com/publication/coronavirus-and-the-law-in-europe/152?version=v-544bf2be-8004-f72f-8088-dea754a9a0da#H0>.

⁹⁴⁸ Remigijus Merkevičius, „Lietuvos baudžiamojo proceso diagnozė: COVID-19 pasitikome turėdami prastą savijautą, minorines emocijas ir nuslopintą imunitetą, o kokie išliksime po jo?“, *Teise*.

Vis dėlto retrospektyviai įvertinus tiek Lietuvos, tiek kitų Europos valstybių patirtį, manytina, kad pats savaime laikinas, atsižvelgus į valstybėje paskelbto karantino ribojimus, bylų nagrinėjimo atidėjimas esmingai neapribojo asmenų teisės į teismą. Kadangi teisė į teisminę gynybą yra ne absoliuti, ir mažai tikėtina, kad daugelyje valstybių taikytos priemonės, dėl kurių bylų nagrinėjimas buvo atidėtas, lemtų EŽTK 6 straipsnio 1 dalies pažeidimą, jei būtų nustatyta, kad valstybė ėmėsi priemonių, kad teisminis nagrinėjimas vyktų be pateisinamo delsimo, tačiau objektyvios, išorinės priežastys vis dėlto lemtų ilgesnį procesą.⁹⁴⁹

Tačiau EŽTK 2 ir 3 straipsnių, taip pat 5 straipsnio pažeidimus galėtų lemti skubiai nagrinėtinų bylų atidėjimas, t. y. tokių bylų, kuriose būtina apsaugoti svarbias asmens teises, pvz., smurto artimoje aplinkoje aukų teises, sulaukytųjų teises ir pan.⁹⁵⁰ Todėl pirmojo karantino metu Lietuvos teismai, netgi atidėję daugumą žodinių procesų, neatidėliotinais atvejais nagrinėjo bylas (vykdė procesinius veiksmus) žodinio proceso tvarka, imdamiesi atsargumo priemonių. Vėliau ta pati nuostata, t. y. nagrinėti neatidėliotinais atvejais bylas, buvo pakartota antrojo karantino metu.⁹⁵¹ Neatidėliotini atvejai, kai žodiniai teismo posėdžiai teismuose vis dėlto turėtų būti organizuojami, Rekomendacijose buvo apibrėžti kaip „įstatymuose nustatyti neatidėliotini atvejai“, duodant kelis pavyzdžius, pvz., klausimų dėl suėmimo, vaiko paėmimo iš nesaugios aplinkos nagrinėjimas. Joks proceso įstatymas nenustato neatidėliotinai nagrinėtinų bylų ar spręstinių klausimų sąrašo. Tačiau tiek CPK, tiek BPK, tiek kiti procesiniai įstatymai kai kurių procesinių klausimų, susijusių su konstitucinių teisių ribojimu arba grėsme asmens teisėms, sprendimui numato labai trumpus terminus, taip pat užtikrina tiesioginį suinteresuotų asmenų dalyvavimą teismo posėdyje, taigi teismams buvo palikta gana plati diskrecija patiems *ad hoc* spręsti dėl būtinumo neatidėliotinai nagrinėti bylą žodine tvarka teismo salėje.

Įvairios valstybės renkasi skirtingą būdą, kaip nustatyti neatidėliotinai (skubiai) nagrinėtinas bylas ar jų parinkimo kriterijus esant ekstremaliajai situacijai ar kitoms

Pro, 2020 m. lapkričio 25 d., <http://www.teise.pro/index.php/2020/11/25/r-merkevicius-lietuvos-baudziamojo-proceso-diagnoze-covid-19-pasitikome-turedami-prasta-savijauta-minorines-emocijas-ir-nuslopinta-imuniteta-o-kokie-isliksime-po-jo/>.

⁹⁴⁹ ECtHR, *Khlebik v. Ukraine*, no. 2945/16, 25 July 2017, ECtHR, *Agga v. Greece* (No. 1), no. 37439/97, 25 January 2000. Žr. Jeremy McBride, „An Analysis of COVID-19 Responses and ECHR Requirements“, <https://www.echrblog.com/2020/03/an-analysis-of-covid-19-responses-and.html>.

⁹⁵⁰ Jeremy McBride, Barrister, „An Analysis of Covid-19 Responses and ECHR Requirements“, <https://www.echrblog.com/2020/03/an-analysis-of-covid-19-responses-and.html>.

⁹⁵¹ „Dėl teismų funkcijų vykdymo ekstremaliosios situacijos metu“, <https://www.teismai.lt/lt/naujienos/teismu-sistemos-naujienos/del-teismu-funkciju-vykdyimo-ekstremaliosios-situacijos-metu/8121>

svarbioms priežastims: arba priima tam skirtus teisės aktus⁹⁵², arba palieka šį klausimą spęsti teismams byla po bylos⁹⁵³. Kaip abu metodus integruojantis skubiai nagrinėtinų bylų identifikavimo metodas yra nurodomas teismo sprendimas konkrečioje byloje (taip formuojant tam tikrus kriterijus byla po bylos), vadovaujantis teisėjų savivaldos pateiktomis gairėmis. Toks neatidėliotinai nagrinėtinų bylų parinkimo metodas pripažįstamas tinkamu kompromisu.⁹⁵⁴ Lietuvoje, kaip jau minėta, jokių norminių aktų, susijusių su teisminių procesų organizavimu COVID-19 kontekste, išskyrus aptariamą Teisėjų tarybos Rekomendacijas⁹⁵⁵, nebuvo priimta. Taigi konstatuotina, jog patys teismai, įvertinę bylos ar spęstino procesinio klausimo svarbą, kompleksiskumą, jo nagrinėjimo atidėjimo galimas neigiamas pasekmes ir kitas svarbias aplinkybes, *ad hoc* sprendė dėl bylos nagrinėjimo žodinio proceso tvarka, teisme dalyvaujant proceso dalyviams, būtinumo. Pažymėtina, kad tokį diskrecijos suteikimą teismams pandemijos metu tarptautinės, taip pat ir nevyriausybinės, organizacijos iš esmės vertino kaip tinkamą. Buvo nurodoma, kad, atsižvelgiant į teismų nepriklausomumą ir jų sprendimų diskrecijos svarbą, taip pat įvertinus tai, kad situacija smarkiai kinta, būtent tokia praktika, kai dėl bylos nagrinėjimo skubiai (neatidėliotinai) sprendžiama byla po bylos, leidžia adekvačiai reaguoti į situaciją. Be abejo, pabrėžiama, kad kriterijai turėtų būti kuo aiškesni, skaidrūs, teisingi, nediskriminuojantys.⁹⁵⁶

⁹⁵² Štai Italijoje, Portugalijoje, Slovėnijoje buvo priimti norminiai aktai, nustatantys, kad neatidėliotinai privalo būti vykdomi procesiniai veiksmai, susiję su fundamentalių teisių apsauga, pvz., dėl pažeidžiamų nepilnamečių, smurto artimoje aplinkoje ir pan. Žr. „Fundamental Rights Agency, Coronavirus Pandemic in the EU – Fundamental Rights Implications“. 1 February–20 March 2020, Bulletin 1, p. 28, https://fra.europa.eu/sites/default/files/fra_uploads/fra-2020-coronavirus-pandemic-eu-bulletin_en.pdf.

⁹⁵³ Pvz., toks skubiai nagrinėtinų bylų identifikavimas pasirinktas Albanijoje. Žr. „The Functioning of Courts in the Covid-19 Pandemic. Primer“, ODIHR, October 2020, p. 17, <https://www.osce.org/files/f/documents/5/5/469170.pdf>.

⁹⁵⁴ „The Functioning of Courts in the COVID-19 Pandemic. Primer“, ODIHR, October 2020, p. 17, <https://www.osce.org/files/f/documents/5/5/469170.pdf>.

⁹⁵⁵ Beje, tokia neatidėliotinai nagrinėtinų bylų kriterijų nustatymo forma, kai kriterijus apibrėžia teismų savivaldos institucija, taip pat yra viena iš aptariamų tarptautiniame kontekste. Žr. „The Functioning of Courts in the Aftermath of the Covid-19 Pandemic“. Discussion Paper. 28 May 2020. Drafted by prof. Rachel Murray for the OSCE Office for Democratic Institutions and Human Rights, p. 8, <https://ceeliinstitute.org/wp-content/uploads/2020/06/The-Functioning-of-the-Courts-in-the-Aftermath-of-the-COVID-19-Pandemic.pdf>.

⁹⁵⁶ „The Functioning of Courts in the Aftermath of the Covid-19 Pandemic“. Discussion Paper. 28 May 2020. Drafted by prof. Rachel Murray for the OSCE Office for Democratic Institutions and Human Rights, p. 8–9, <https://ceeliinstitute.org/wp-content/uploads/2020/06/The-Functioning-of-the-Courts-in-the-Aftermath-of-the-COVID-19-Pandemic.pdf>; „The Functioning of Courts in the Covid-19 Pan-

Svarstant, kokiais kriterijais remiantis turėtų būti sprendžiama, kurie atvejai yra neatidėliotini (skubiai nagrinėtini) arba, kitaip tariant, kaip suteikti prioritetą byloms, teismams siūloma atsižvelgti ir į tokius aspektus kaip proceso dalyvių pažeidžiamumas (pvz., procese sprendžiamas vaikų, neįgalių asmenų, smurto artimoje aplinkoje aukų teisių klausimas ir pan.), į būtinybę skubiai užkirsti gresiantį asmeniui pavojų, kai nagrinėjama asmens, kurio teisės yra apribotos (ypač teisė į laisvę), byla, kai teismai nagrinėja naujo teisinio reguliavimo, susijusio su specialią kovos su viruso plitimu, taisyklių teisėtumo klausimus, teisinės atsakomybės, kylančios dėl apribojimų nesilaikymo, proporcingumo ir kitus.⁹⁵⁷ Siekiant teisinio aiškumo, svarstyti, ar Lietuvos norminiuose aktuose neturėtų būti nustatyti tam tikri kriterijai, į kuriuos galėtų atsižvelgti teismai, sprenddami dėl būtinumo nagrinėti bylą neatidėliotinai. Sprendžiant dėl tokių kriterijų būtų galima pasinaudoti kriterijais, kuriais remiantis byla yra pripažįstama nagrinėtina greičiau, pvz., atsižvelgti į proceso trukmę ir etapą; kaltinamųjų, nukentėjusiųjų, civilinių ieškovų, liudytojų, šalių, trečiųjų asmenų ir kitų proceso dalyvių skaičių; bylos sudėtingumą ir apimtį, proceso reikšmę (poveikį) proceso dalyviams (kaltinimų sunkumą, suėmimo vykdymą, trukmę ir kitas reikšmingas aplinkybes); apkaltinamojo nuosprendžio priėmimo senaties eigą; proceso trukmę lemiantį nepateisinamą valstybės institucijų ar proceso dalyvių elgesį; viešąjį interesą, kad byla būtų išnagrinėta greitai, kitas reikšmingas aplinkybes.⁹⁵⁸

Kita vertus, manytina, kad toks, paprastai teisėjų savivaldos, minkštosios teisės (angl. *soft law*) reguliavimas nedraudžia net ir šiais, skubiais, neatidėliotiniais, atvejais taikyti nuotolinio proceso galimybes – užtikrinus saugų bendravimo kanalą, tapatybės nustatymą, teisinį atstovavimą ir tinkamą pateikiamų duomenų (įrodymų) fiksavimą.

Kalbant apie kitas svarbias proceso dalyvių teises – teikti prašymus, skundus, susipažinti su bylų medžiaga, be kurių būtų neįmanoma pasinaudoti teise į teisminę

demic. Primer“, *ODIHR*, October 2020, p. 15–19, <https://www.osce.org/files/f/documents/5/5/469170.pdf>.

⁹⁵⁷ „The Functioning of Courts in the Aftermath of the Covid-19 Pandemic“. Discussion Paper. 28 May 2020. Drafted by prof. Rachel Murray for the OSCE Office for Democratic Institutions and Human Rights, p. 9, <https://ceeliinstitute.org/wp-content/uploads/2020/06/The-Functioning-of-the-Courts-in-the-Aftermath-of-the-COVID-19-Pandemic.pdf>; „The Functioning of Courts in the Covid-19 Pandemic. Primer“, *ODIHR*, October 2020, p. 15–19, <https://www.osce.org/files/f/documents/5/5/469170.pdf>.

⁹⁵⁸ Teisėjų tarybos 2015 m. gruodžio 18 d. nutarimas Nr. 13P-157-(7.1.2) „Dėl Administravimo teismuose nuostatų patvirtinimo“, 14.2 p., TAR, 2015-12-22, Nr. 20206.

gynybą, būtina paminėti, jog aptariamose Rekomendacijose taip pat buvo pasiūlyta karantino laikotarpiu apriboti asmenų patekimą į teismo patalpas, stabdyti tiesioginį asmenų aptarnavimą ir nustatyti, kad į teismo patalpas karantino laikotarpiu gali patekti tik teisėjai, teisėjų padėjėjai ir kiti teismo darbuotojai, esant būtinybei atlikti savo tiesioginių funkcijų. Apie asmenų aptarnavimo apribojimus informuoti asmenis pranešimu prie įėjimo į teismo pastatą, taip pat teismo interneto svetainėje, joje pateikiant kontaktinę informaciją, kaip interesantai gali kreiptis į teismą nuotoliniu būdu.⁹⁵⁹ Taigi kyla klausimas, ar tokia tvarka nepaneigė pirmiau minėtų proceso dalyvių teisių.

Pirmiausia pažymėtina, kad Lietuvoje jau nuo 2014 m. sausio 1 d. vien elektronine forma yra tvarkomos civilinės bylos dėl teismo įsakymo išdavimo apylinkių teismuose, kuriose pareiškimas, kurio pagrindu teisme inicijuojama byla, teismui yra pateiktas naudojant informacines ir elektroninių ryšių technologijas; civilinės bylos apylinkių teismuose, kuriose procesinis dokumentas, kurio pagrindu inicijuojama byla teisme, teismui yra pateiktas naudojant informacines ir elektroninių ryšių technologijas; civilinės bylos apygardų teismuose, kaip pirmosios instancijos teismuose, administracinės bylos administraciniuose teismuose, kaip pirmosios instancijos teismuose, kuriose procesinis dokumentas, kurio pagrindu inicijuojama byla teisme, teismui yra pateiktas naudojant informacines ir elektroninių ryšių technologijas; bendrosios kompetencijos ir specializuotuose teismuose, nagrinėjančiuose bylas apeliacine ar kasacine tvarka, visos bylos pagal teisme gautus skundus dėl sprendimų ar nutarčių, priimtų bylose, kurios buvo tvarkytos vien elektronine forma.⁹⁶⁰ Nacionalinės teismų administracijos duomenimis, per tris pirmojo karantino mėnesius ryškiai išaugo elektroninių ryšių priemonėmis pateiktų dokumentų skaičius.⁹⁶¹ Štai 2020 m. vien elektronine forma tvarkytų bylų (civilinių ir adminis-

⁹⁵⁹ Teisėjų taryba, Lietuvos Respublikos teismų vadovams. 2020 03 16. Nr. 36P-48-(7.1.10). Rekomendacijos nebuvo paskelbtos oficialiuose šaltiniuose, jos skelbiamos www.teismai.lt (2020 03 1P7).

⁹⁶⁰ Žr. Teisėjų tarybos nutarimas 2013 m. lapkričio 8 d. Nr. 13P-145-(7.1.2) „Dėl bylų ir su teismo procesu susijusios informacijos tvarkymo vien elektronine forma“, *Valstybės žinios*, 2013-11-20, Nr. 119-6044. Portale „E.TEISMAS“ proceso dalyviai gali peržiūrėti bylų, kuriose yra proceso dalyviais, informaciją: klausytis teismo posėdžių garso įrašų; susipažinti su vykstančiais teismo procesais; formuoti ir teismui teikti procesinius dokumentus: dokumentus pildyti pagal parengtas dokumentų formas; gauti pranešimus apie dokumentų priėmimą, rastas klaidas, bylos nagrinėjimą; mokėti žyminį mokestį; teismo paskirtas baudas; priteistas bylinėjimosi išlaidas valstybei, <https://e.teismas.lt/lt/public/paslaugos/>.

⁹⁶¹ „Lietuvos teismai karantino laikotarpiu – bylų nagrinėjimas persikėlė į elektroninę erdvę, organizuota daugiau nei tūkstantis nuotolinių posėdžių“, <https://www.teismai.lt/lt/lietuvos-teismai-karantino-laikotarpiu-bylu-nagrinejimas-persikele-i-elektronine-erdve-organizuota-daugiau-nei-tukstantis-nuotoliniu-posedziu/7764>.

tracinių) buvo apie 80 proc. (2019 m. – 74 proc., 2018 m. – 71 proc.), per 2020 m. Teismų informacinėje sistemoje buvo pasirašyta beveik 3,5 mln. elektroninių procesinių dokumentų.⁹⁶² Taigi, remiantis šiais duomenimis, galima daryti išvadą, kad civilinių ir administracinių ginčų dalyvių teisė kreiptis į teismą, pateikti reikalingus dokumentus ir gauti juos iš esmės nebuvo apribota.

Skirtingai nei civilinių ar administracinių bylų, baudžiamųjų bylų dalyviams tokios galimybės yra ribotos, nes bylos, išskyrus teismo baudžiamuoju įsakymu baigiamas bylas, nevyksta elektronine forma. Vis dėlto atkreiptinas dėmesys, kad nuo 2020 m. sausio 1 d., naudojantis Integruotos baudžiamojo proceso informacinės sistemos ir LITEKO integracine sąsaja, taip pat Lietuvos teismų elektroninių paslaugų portalu e.teismas.lt elektronine forma pradėta vesti ir dalis baudžiamųjų bylų – elektronine forma tvarkomos baudžiamosios bylos pagal prokuroro pareiškimą dėl proceso užbaigimo teismo baudžiamuoju įsakymu. Bylos dėl baudžiamojo įsakymo išdavimo 2020 m. sudarė apie 50 proc. visų pirmąja instancija apylinkių ir apygardų teismuose išnagrinėtų baudžiamųjų bylų. Šių elektroninių bylų pirmąja instancija 2020 m. buvo išnagrinėta 8263, o tai sudaro 97,5 proc. visų šios kategorijos išnagrinėtų bylų (iš viso išnagrinėtos 8475 bylos).⁹⁶³

2020 m. Lietuvos Respublikos teismuose buvo išnagrinėtos tik 146 administracinių nusižengimų bylos, kurių pagrindas buvo elektroninis dokumentas (2019 m. – 10), kai iš viso išnagrinėta 19 245 administracinių nusižengimų bylos. Taigi nors elektroninės formos administracinių nusižengimų bylų padaugėjo, jų apskritai yra mažai.⁹⁶⁴

2020 m. kovo 25 d., siekdama užtikrinti teisę į tinkamą teisminę gynybą būtent tokiose – tvarkomose ne elektronine forma, bylose, Teisėjų taryba rekomendavo teismams sudaryti sąlygas visose bylose (civilinėse, administracinėse, baudžiamosiose ir administracinių nusižengimų), tvarkomose ne elektronine forma, arba jose dalyvaujantiems asmenims neturint galimybės naudotis specialia priemone – Lietuvos teismų informacinės sistemos Viešųjų elektroninių paslaugų posistemiui, procesinius dokumentus teismui siųsti elektroniniu paštu.⁹⁶⁵ Tokiomis priemonėmis siek-

⁹⁶² Lietuvos teismai, „Veiklos rezultatai“, 2020, p. 44, 86, <https://www.teismai.lt/data/public/uploads/2021/03/teismai2021-g.pdf>.

⁹⁶³ Lietuvos teismai, „Veiklos rezultatai“, 2020, p. 43, <https://www.teismai.lt/data/public/uploads/2021/03/teismai2021-g.pdf>.

⁹⁶⁴ Lietuvos teismai, „Veiklos rezultatai“, 2020, p. 44, <https://www.teismai.lt/data/public/uploads/2021/03/teismai2021-g.pdf>.

⁹⁶⁵ „Teisėjų taryba rekomenduoja leisti teikti procesinius dokumentus elektroniniu paštu, kruopščiai ir neformaliai vertinti praleistus terminus“, <https://www.teismai.lt/lt/teiseju-taryba-rekomenduoja-leis->

ta užtikrinti, kad dėl koronaviruso plitimo grėsmės Lietuvos teismuose įvesti būtini tiesioginio asmenų aptarnavimo apribojimai netaptų kliūtimi įgyvendinti procesines šių asmenų teises, pvz., susipažinti su bylos medžiaga, įstatymuose nustatytais terminais teismui pateikti procesinius dokumentus ar skundus. Daugiausia kliūčių kilo bylose, tvarkomose ne elektronine forma (baudžiamosiose, ikiteisminio tyrimo bylose), arba dėl to, kad asmenys neturėjo galimybių (ar turi ribotas galimybes) naudotis elektroninėmis ryšių priemonėmis. Teismams rekomenduota, jei nėra kitokių galimybių, elektroniniu paštu siųsti procesinius dokumentus ir ne elektronine forma tvarkomose bylose dalyvaujantiems asmenims (taip pat jų prašymu pateikti ir bylos medžiagą susipažinti). Tačiau toks procesinių dokumentų įteikimo būdas taikytinas atsakingai įvertinus galimas procesinių dokumentų siuntimo ir gavimo nesaugiu kanalu rizikas.⁹⁶⁶

2020 m. rudenį Vyriausybei vėl paskelbus karantiną, Teisėjų taryba atnaujino rekomendacijas teismams ir rekomendavo „nesant galimybės užtikrinti proceso dalyvių dalyvavimą teismo posėdyje nuotoliniu būdu ar užtikrinti rašytinės bylos nagrinėjimo formos, teismo posėdžius organizuoti didžiausiose teismo turimose posėdžių salėse, iš anksto numatant posėdyje dalyvausiančių asmenų skaičių ir šaukiant tik tuos, kurių dalyvavimas tame teismo posėdyje būtinas. Teismo posėdžio metu visi posėdžio dalyviai privalo tinkamai dėvėti nosį ir burną dengiančias asmens apsaugos priemones (veido kaukes arba respiratorius), laikytis bent 1 m atstumo nuo kitų asmenų, posėdžių salėje turi būti sudaryta galimybė rankų dezinfekcijai, po posėdžio salių liečiami paviršiai turi būti dezinfekuojami ir patalpos išvėdinamos. Teismo posėdžio metu tapus žinoma aplinkybei, kad proceso dalyvis turėjo sąlytį su asmeniu, kuriam diagnozuota koronavirusinė infekcija (COVID-19), esant svarbiam poreikiui ir galimybei, sudaryti sąlygas šiam asmeniui tęsti dalyvavimą posėdyje nuotoliniu būdu jam būnant kitoje teismo patalpoje“⁹⁶⁷.

Teisėjų taryba taip pat rekomendavo, „atsižvelgiant į teismo proceso viešumo principą, ypač nagrinėjant rezonansines, visuomenės susidomėjimą keliančias bylas, žodinių bylų nagrinėjimą organizuoti taip, kad būtų užtikrinama teisė visuomenės ir

ti-teikti-procesinius-dokumentus-elektroniniu-pastu-kruopsciai-ir-neformaliai-vertinti-praleistus-terminus/7465.

⁹⁶⁶ „Teisėjų taryba rekomenduoja leisti teikti procesinius dokumentus elektroniniu paštu, kruopščiai ir neformaliai vertinti praleistus terminus“, <https://www.teismai.lt/lt/teiseju-taryba-rekomenduoja-leisti-teikti-procesinius-dokumentus-elektroniniu-pastu-kruopsciai-ir-neformaliai-vertinti-praleistus-terminus/7465>.

⁹⁶⁷ „Dėl teismų funkcijų vykdymo ekstremaliosios situacijos metu“, <https://www.teismai.lt/lt/naujienos/teismu-sistemos-naujienos/del-teismu-funkciju-vykdomo-ekstremaliosios-situacijos-metu/8121>.

žiniasklaidos atstovams stebėti (išimtiniais atvejais – tik klausyti) teismo posėdžius. Rekomenduotina iš anksto prognozuoti ir reguliuoti asmenų, pageidaujančių stebėti / klausyti teismo posėdį/posėdžius, srautus (vykdyti išankstinę žiniasklaidos ir kitų visuomenės atstovų registraciją, paskelbiant informaciją apie registravimosi tvarką teismo interneto puslapyje). Atsižvelgiant į nustatytus minimalaus ploto 1 asmeniui ribojimus posėdžių salėje, rekomenduotina teismo posėdžio vaizdą ir / ar garsą retransliuoti į visuomenei atvirą kitą teismo pastatę esančią patalpą⁹⁶⁸. Kaip vieną būdingiausių tokio bylos nagrinėjimo pavyzdžių galima nurodyti vadinamosios Sausio 13-osios bylos nagrinėjimą apeliacine tvarka, kai byla iš anksto suplanuotuose posėdžiuose buvo nagrinėjama Mykolo Romerio universitete, sudarant galimybes šiuose posėdžiuose dalyvauti apie šimtui trisdešimt gynėjų, prokurorams, bei – kitose patalpose – žiniasklaidai ir visuomenės atstovams.⁹⁶⁹

Teisėjų tarybos pirmininkas teigė, jog „šiuo laikotarpiu pasitaikę pavėluoto procesinių dokumentų pateikimo teismui atvejai turi būti vertinami itin kruopščiai ir neformaliai, atsižvelgiant į šalyje paskelbtos ekstremalios situacijos įtaką bei taikytus ribojimus visų asmenų bei valstybės institucijų veiklai“⁹⁷⁰. Pažymėtina, kad teismams, sprendžiantiems dėl konkretaus proceso dalyvio praleisto procesinio termino pasekmių, savivaldos institucijų pasisakymai nėra pagrindas vienaip ar kitaip spręsti procesinius klausimus, tačiau manytina, kad COVID-19 suvaldymo nulemti įvairių sričių apribojimai, įskaitant ir pačios teismų sistemos taikomus, kartu su kitomis aplinkybėmis vertintini kaip svarūs pratęsiant procesinius terminus.

Kita vertus, būtina pažymėti, kad elektroninė bylos vedimo forma nelemia jos nagrinėjimo formos: žodinio ar rašytinio proceso. Atsižvelgus į tai, kad žodinis procesas nagrinėjant bylą pirmosios instancijos teismuose pagal įstatymą yra privalomas iš esmės visose baudžiamosiose bylose (išskyrus baudžiamojo įsakymo procesą), taip pat visose administracinėse nusižengimų bylose, administracinėse bylose, taip pat daugumoje civilinių bylų (išskyrus įstatyme nurodytas tam tikras kategorijas bylų) galima teigti, kad didžiausia grėsmė kilo būtent dėl galbūt

⁹⁶⁸ „Dėl teismų funkcijų vykdymo ekstremaliosios situacijos metu“, <https://www.teismai.lt/lt/naujienos/teismu-sistemos-naujienos/del-teismu-funkciju-vykdyto-ekstremaliosios-situacijos-metu/8121>.

⁹⁶⁹ Sausio 13-osios įvykių bylos nagrinėjimas“, <https://www.apeliacinis.lt/naujienos/sausio-13-osios-ivykiu-bylos-nagrinejimas/1008>.

⁹⁷⁰ „Teisėjų taryba rekomenduoja leisti teikti procesinius dokumentus elektroniniu pastu, kruopščiai ir neformaliai vertinti praleistus terminus“, <https://www.teismai.lt/lt/teiseju-taryba-rekomenduoja-leisti-teikti-procesinius-dokumentus-elektroniniu-pastu-kruopsčiai-ir-neformaliai-vertinti-praleistus-terminus/7465>.

per ilgai užsitęsusių civilinio, baudžiamojo ar administracinio proceso pirmosios instancijos teismuose. Todėl darytina prielaida, kad iš esmės visų posėdžių bylose, nagrinėjamos žodinio proceso tvarka, atidėjimas pirmojo karantino sukėlė didžiausią grėsmę asmens teisei į pagrįstos trukmės procesą. Taip pat buvo apribotos kitos, susijusios su teise į greitą procesą, teisės, pvz., nukentėjusiųjų nuo nusikaltimų teisė kuo greičiau gauti žalos atlyginimą ir pan. Nagrinėjant bylas apeliacine tvarka, proceso įstatymai numato daugiau rašytinio proceso galimybių (BPK 325¹ straipsnis, CPK 321 straipsnis, ABTĮ 141 straipsnis, ANK 651 straipsnio 2 dalis), todėl bylų nagrinėjimas tokia tvarka iš esmės nesutriko. Kasacinės instancijos teisme visos civilinės bylos (neskaitant kelių bylų per metus, kai teisėjų kolegijos sprendimu byla nagrinėjama žodinio proceso tvarka) yra nagrinėjamos rašytinio proceso tvarka, o baudžiamosios bylos, remiantis BPK 374¹, 374² straipsniais, nagrinėjamos žodinio arba rašytinio proceso tvarka, praktiškai jų skaičius yra vienodas.

Pirmojo karantino metu, kai iš esmės visi žodiniai procesai pirmosios instancijos teismuose ir dauguma žodinių procesų baudžiamosiose bylose apeliacinės ir kasacinės instancijos teismuose buvo atidėti, buvo baiminamasi, kad tai lems nepagrįstą proceso trukmės pailgėjimą. Mokslinėje literatūroje buvo kategoriškų pasisakymų, kad per karantiną atidėtose bylose buvo pažeistos asmenų teisės į pagrįstos trukmės procesą, teisė būti išklaustam, taip pat teisė į viešą teismą.⁹⁷¹

Kaip matyti iš teismų veiklos ataskaitos, 2020 m. Lietuvos apylinkių, apygardų (pirmoji instancija) ir apygardų administraciniuose teismuose buvo gauta 202 395 bylos, taigi bylų skaičius, lyginant su 2019 m., sumažėjo 4 proc., lyginant su 2018 m., – 14 proc. Išnagrinėtos buvo 201 199 bylos, išnagrinėtų bylų skaičius, lyginant su 2019 m., sumažėjo 7 proc., lyginant su 2018 m., – 11 proc. Tam įtakos turėjo ir abiejų karantinų ribojimai.⁹⁷²

2020 m. apygardų teismuose labai sumažėjo pirmąja instancija išnagrinėtų civilinių bylų dėl juridinių asmenų bankroto – 1 624 bylos (2019 m. – 2787, 2018 m. – 3269). Darytina prielaida, kad šių bylų sumažėjimą lėmė įstatymas, kuriuo buvo laikinai sustabdytas nemokumo proceso inicijavimas.⁹⁷³ Tokio įstatymo priėmimą

⁹⁷¹ Valentinas Mikelėnas, „Coronavirus and the Law: Lithuanian Experience“, <https://www.intersentiaonline.com/publication/coronavirus-and-the-law-in-europe/152?version=v-544bf2be-8004-f72f-8088-dea754a9a0da#H0>.

⁹⁷² Lietuvos teismai, „Veiklos rezultatai“, 2020, p. 10, <https://www.teismai.lt/data/public/uploads/2021/03/teismai2021-g.pdf>.

⁹⁷³ Lietuvos Respublikos naujojo koronaviruso (COVID-19) sukeltų pasekmių poveikio Lietuvos Respublikos juridinių asmenų nemokumo įstatymo taikymui įstatymas, TAR, 2020-04-24, Nr. 8725.

inicijavo Teisėjų taryba, pateikusi siūlymus taikyti moratoriumą vadovų pareigai ir kreditorių teisei inicijuoti juridinio asmens nemokumo procesą karantino laikotarpiu.⁹⁷⁴

Apylinkių ir apygardų teismuose (pirmoji instancija) 2020 m., palyginti su 2019 m., išnagrinėtų baudžiamųjų bylų sumažėjo 8 proc., palyginti su 2018 m., – 16 proc.⁹⁷⁵ Tai galėjo lemti sumažėjęs nusikalstamumo Lietuvos Respublikoje lygis. Informatikos ir ryšių departamento prie Lietuvos Respublikos vidaus reikalų ministerijos duomenimis, 2020 m., lyginant su 2019 m., užregistruota 10 proc. mažiau nusikalstamų veikų.⁹⁷⁶ Nepaisant nusikalstamumo ir atitinkamai baudžiamųjų bylų mažėjimo, remiantis viešai skelbiama informacija apie vykdomų ikiteisminių tyrimų skaičių, jau antrojo karantino metu buvo prognozuojama, kad artimiausiu laiku teismuose padaugės bylų dėl smurto artimoje aplinkoje (įskaitant ir nužudymus), dažniausiai apsvaigus nuo alkoholio ar narkotikų, taip pat internetinio sukčiavimo.⁹⁷⁷ Tokios prognozės atitiko tarptautines nusikalstamumo struktūros karantino metu prognozes⁹⁷⁸, pradėti tyrimai dėl galimai nusikalstamų veikų vykdant didelio masto viešuosius pirkimus⁹⁷⁹ taip pat yra viena iš „karantino“ nusikalstamumo prognozuotų tendencijų. Tačiau, kaip matyti iš bylų statistikos, 2020 m. asmenų, nuteistų už smurtą artimoje aplinkoje, skaičius išliko panašus kaip ir 2019 m. arba pakito nedaug.⁹⁸⁰ Bet tuo pačiu laikotarpiu daugiau kaip 200 proc. padidėjo administracinių nusižengimų bylų, susijusių su žmonių gyvybės ir sveikatos apsauga. Galima spręsti, kad tokių nusižengimų padidėjimą lėmė Sveikatos apsaugos ministerijos nustatytų

⁹⁷⁴ Lietuvos teismai, „Veiklos rezultatai“, 2020, p. 12, <https://www.teismai.lt/data/public/uploads/2021/03/teismai2021-g.pdf>.

⁹⁷⁵ „Lietuvos teismai, „Veiklos rezultatai“, 2020, p. 14, <https://www.teismai.lt/data/public/uploads/2021/03/teismai2021-g.pdf>.

⁹⁷⁶ „Lietuvos Respublikos prokuratūros veiklos 2020 metais ataskaita“, 2021-03-01. Nr. 17.9.-1921, p. 4, https://www.prokuraturos.lt/data/public/uploads/2021/03/2_prokuraturos-veiklos-2020-m.-ataskaita-2021-03-01-nr.-17.9.-1921-03-30.pdf.

⁹⁷⁷ „Lietuvos teismai karantino laikotarpiu – bylų nagrinėjimas persikėlė į elektroninę erdvę, organizuota daugiau nei tūkstantis nuotolinių posėdžių“, <https://www.teismai.lt/lt/lietuvos-teismai-karantino-laikotarpiu-bylu-nagrinejimas-persikele-i-elektronine-erdve-organizuota-daugiau-nei-tukstantis-nuotoliniu-posedziu/7764>.

⁹⁷⁸ „Pandemic profiteering how criminals exploit the COVID-19 crisis March 2020“, <https://www.europol.europa.eu/publications-documents/pandemic-profiteering-how-criminals-exploit-covid-19-crisis>.

⁹⁷⁹ Pvz., „Pradėtas tyrimas dėl greitųjų Covid-19 testų pirkimo“, <http://www.fntt.lt/lt/naujienos/pradetas-tyrimas-del-greituju-covid-19-testu-pirkimo/3868>.

⁹⁸⁰ Lietuvos teismai, „Veiklos rezultatai“, 2020, p. 17, <https://www.teismai.lt/data/public/uploads/2021/03/teismai2021-g.pdf>.

karantino draudimų (apribojimų) nesilaikymas.⁹⁸¹ 2020 m. pradėti 59 ikiteisminiai tyrimai dėl BK 277 straipsnyje nustatytų kovos su epidemijomis ar užkrečiamosiomis ligomis taisyklių pažeidimų, pavyzdžiui, per pastaruosius 10 metų pagal šį BK straipsnį iš viso buvo pradėta 20 ikiteisminių tyrimų⁹⁸²; o teismuose išnagrinėta 12 bylų pagal BK 277 straipsnį⁹⁸³.

Apibendrinant šiuos duomenis, konstatuotina, kad gautų ir išnagrinėtų teismuose bylų skaičius drastiškai nesikeitė. Nors kai kurių bylų sumažėjimas arba padidėjimas gali būti siejamas su karantinais, vis dėlto Lietuvos teismai išvengė „bultelio kakliuko“ efekto, kurio buvo baiminamasi Europoje ir kuris konstatuotas kai kuriose valstybėse.⁹⁸⁴

Svarbus klausimas, be abejo, yra ir bylų nagrinėjimo trukmė, kuri tiesiogiai susijusi su asmens teise į greitą, be nepateisinamo delsimo teismą. Kaip matyti iš 2020 m. teismų veiklos ataskaitos, civilinių bylų, kurių nagrinėjimas truko ilgiau nei 6 mėnesius, 2020 m. buvo 10 070 (2019 m. – 11 508, 2018 m. – 12 929), taigi tokių bylų sumažėjo.⁹⁸⁵ Baudžiamųjų bylų, kurių nagrinėjimas truko ilgiau nei 6 mėnesius, 2020 m. buvo 1765 (2019 m. – 1499, 2018 m. – 1713). Be abejo, padidėjusį tokių bylų skaičių, tikėtina, lėmė karantino laikotarpiais atidėti teismo posėdžiai, atsižvelgiant į teisinio reguliavimo baudžiamajame procese ypatumus.⁹⁸⁶ Kalbant apie bendrą proceso trukmę, kurią, manytina, irgi koregavo du karantinai, pažymėtina, kad 2020 m. civilinių bylų, išskyrus nagrinėjamas kasacine tvarka, nagrinėjimo trukmė sutrumpėjo (nuo kelių dienų apylinkės teismuose iki keliasdešimt dienų apygardos teismuose), nes bylos buvo nagrinėjamos nuotoliniu būdu, taip pat dažniau

⁹⁸¹ „Lietuvos teismai karantino laikotarpiu – bylų nagrinėjimas persikėlė į elektroninę erdvę, organizuota daugiau nei tūkstantis nuotolinių posėdžių“, <https://www.teismai.lt/lt/lietuvos-teismai-karantino-laikotarpiu-bylu-nagrinejimas-persikele-i-elektronine-erdve-organizuota-daugiau-nei-tukstantis-nuotoliniu-posedziu/7764>.

⁹⁸² „Lietuvos Respublikos prokuratūros veiklos 2020 metais ataskaita“, 2021-03-01. Nr. 17.9.-1921, p. 5, https://www.prokuraturos.lt/data/public/uploads/2021/03/2_prokuraturos-veiklos-2020-m.-ataskaita-2021-03-01-nr.-17.9.-1921-03-30.pdf.

⁹⁸³ Lietuvos teismai, „Veiklos rezultatai“, 2020, p. 22, <https://www.teismai.lt/data/public/uploads/2021/03/teismai2021-g.pdf>.

⁹⁸⁴ „The Functioning of Courts in the Covid-19 Pandemic. Primer“, *ODIHR*, October 2020, p. 35, <https://www.osce.org/files/f/documents/5/5/469170.pdf>.

⁹⁸⁵ Lietuvos teismai, „Veiklos rezultatai“, 2020, p. 11, <https://www.teismai.lt/data/public/uploads/2021/03/teismai2021-g.pdf>.

⁹⁸⁶ Lietuvos teismai, „Veiklos rezultatai“, 2020, p. 14, <https://www.teismai.lt/data/public/uploads/2021/03/teismai2021-g.pdf>.

nagrinėjamos rašytinio proceso tvarka.⁹⁸⁷ O baudžiamųjų bylų ir administracinių nusižengimų bylų nagrinėjimo trukmė pailgėjo (vidutiniškai 10–15 dienų). Pailgėjusią trukmę galbūt lėmė, be kita ko, ir karantino laikotarpiais padidėjęs atidedamų teismo posėdžių žodinio proceso tvarka nagrinėtinosiose bylose skaičius tais atvejais, kai nebuvo galimybių bylą nagrinėti nuotoliniu būdu.⁹⁸⁸ Administracinių bylų nagrinėjimas iš esmės sutrumpėjo (vidutiniškai 10 dienų), o nagrinėjimas apeliacine tvarka – pailgėjo.⁹⁸⁹

Taigi įvertinus statistinius duomenis darytina bendra išvada, jog teisminė gynyba, nepaisant reikštų abejonių, ar teismai, pandemijos metu atidedami teismo procesus, drastiškai neapribojo teisės kreiptis į teismą ir teisės į pagrįstos trukmės procesą, iš esmės buvo prieinama, didžioji dalis bylų išnagrinėtos be nepagrįsto delsimo. Vis dėlto ši situacija gali tapti postūmiu toliau diskutuoti apie rašytinio baudžiamojo proceso plėtrą aukštesnėse teismo instancijose⁹⁹⁰, be abejonės, nepaiegiant teismo proceso principų – viešumo, rungimosi, žodiškumo, taip pat asmenų teisės tiesiogiai dalyvauti procese ir kitų pamatinių nuostatų; taip pat būtina sureguliuoti nuotolinio proceso galimybes nagrinėjant administracinio nusižengimo bylas taip, kaip sureguliuotas civilinio, baudžiamojo, administracinio proceso organizavimas naudojantis informacinėmis technologijomis.

3.1.3.2. Nuotolinis žodinis teisminis nagrinėjimas: išimtis ar taisyklė?

Kaip jau minėta, 2020 m. rudenį Vyriausybei vėl paskelbus lokalius, o vėliau ir nacionalinį karantiną, Teisėjų taryba, akcentuodama būtinumą užtikrinti teismų veiklos tęstinumą, paskatino teismus išnaudoti nuotolinio bylų nagrinėjimo galimybes. Teismams rekomenduota „teismo posėdžius organizuoti nuotoliniu būdu, aktyviai naudojantis teisės aktuose numatytomis galimybėmis proceso dalyvių dalyvavimą teismo posėdyje užtikrinti nuotoliniu būdu (centralizuota teismų sistemos vaizdo konferencine įranga, vaizdo konferencijų programomis (pvz., „Zoom“)),

⁹⁸⁷ Lietuvos teismai, „Veiklos rezultatai“, 2020, p. 27, <https://www.teismai.lt/data/public/uploads/2021/03/teismai2021-g.pdf>.

⁹⁸⁸ Lietuvos teismai, „Veiklos rezultatai“, 2020, p. 28–29, <https://www.teismai.lt/data/public/uploads/2021/03/teismai2021-g.pdf>.

⁹⁸⁹ Lietuvos teismai, „Veiklos rezultatai“, 2020, p. 30, <https://www.teismai.lt/data/public/uploads/2021/03/teismai2021-g.pdf>.

⁹⁹⁰ Pvz., Raimundas Jurka, Ernestas Rimšelis „Baudžiamojo proceso optimizavimas: rašytinio proceso prielaidos ir galimybės“, *Jurisprudencija* 19 (2) (2012): 753–769.

vadovaujantis Vaizdo konferencijų ir telekonferencijų technologijų naudojimo nagrafinėjantis civilines ir administracines bylas tvarkos apraše nustatytais reikalavimais dėl asmens tapatybės nustatymo, tekstų ar rašytinių pasižadėjimų perdavimo teismui ir kt.⁹⁹¹ Rekomendacijose buvo detalizuotos kai kurios teismo posėdžio organizavimo taisyklės.⁹⁹²

CPK 175² straipsnyje, reglamentuojančiame vaizdo konferencijų ir telekonferencijų naudojimą, įtvirtinta, kad proceso dalyvių dalyvavimas teismo posėdžiuose ir liudytojo apklausa jo buvimo vietoje gali būti užtikrinami naudojant informacines ir elektroninių ryšių technologijas (per vaizdo konferencijas, telekonferencijas ir kitaip). Teisingumo ministro nustatyta tvarka naudojant šias technologijas, turi būti užtikrintas patikimas proceso dalyvių tapatybės nustatymas ir duomenų (įrodymų) objektyvus fiksavimas ir pateikimas. Paminėtina, kad ši norma nėra atsiradusi dėl COVID-19 paplitimo ir su tuo susijusio karantino paskelbimo. Ši nuostata buvo priimta 2011 m. birželio 21 d., o įsigaliojo 2012 m. gruodžio 29 d.⁹⁹³ Taigi vaizdo konferencijų ir telekomunikacijų naudojimas civiliniame procese yra ne naujas, o jau spėjęs tapti gana žinomu civilinio proceso dalyviams ir efektyviai teismo naudojamu įrankiu. Vaizdo konferencinės įrangos panaudojimas teismų veikloje pagrįstai yra laikomas veiksminga priemone organizuojant teismo posėdžius, siekiant apklausti asmenis, kurie įprastai negali ar neturi galimybės atvykti į teismo posėdį, taip taupant tiek lėšas, tiek laiko sąnaudas. Vaizdo konferencijos naudojimo organizuojant teismo posėdžius geroji praktika ne vienus metus užtikrina proceso operatyvumo, ekonomiškumo ir bendradarbiavimo principų tinkamą įgyvendinimą, sudarant galimybę tinkamai ir greitai išnagrinėti bylą. Jau įdiegiant vaizdo konferencijų įrangą teismuose, be kita ko, buvo siekiama sudaryti geresnes galimybes pažeidžiamoms visuomenės grupėms dalyvauti teismų posėdžiuose, taip pat padėti paspartinti bylų nagrinėjimą, taupyti teismo bei proceso dalyvių laiką ir lėšas, skiriamas teisminiam

⁹⁹¹ „Dėl teismų funkcijų vykdymo ekstremaliosios situacijos metu“, <https://www.teismai.lt/lt/naujienos/teismu-sistemos-naujienos/del-teismu-funkciju-vykdyimo-ekstremaliosios-situacijos-metu/8121>.

⁹⁹² Nuotoliniame teismo posėdyje teisėjų ir teismo posėdžių sekretoriaus buvimo vieta turėtų būti teismo posėdžių salėje. Proceso įstatymuose nustatytais atvejais ir tvarka posėdžio eiga turi būti fiksuojama (protokoluojama, daromas jo garso ir vaizdo įrašas, jį prijungiant prie bylos medžiagos). Siekiant sklandesnio teismo proceso, priesaikų / pasižadėjimų tekstus rekomenduotina apklaustiniams proceso dalyviams išsiųsti (pateikti) iki teismo posėdžio, atliekant pasirengimo posėdžiui veiksmus. „Dėl teismų funkcijų vykdymo ekstremaliosios situacijos metu“, <https://www.teismai.lt/lt/naujienos/teismu-sistemos-naujienos/del-teismu-funkciju-vykdyimo-ekstremaliosios-situacijos-metu/8121>

⁹⁹³ Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodekso pakeitimo ir papildymo įstatymas, 2011 m. birželio 21 d. Nr. XI-1480.

bylos nagrinėjimui.⁹⁹⁴ Karantino laikotarpiu civiliniame procese ne vienus metus naudojamos elektroninės ryšio priemonės tapo dažnai vienintele galimybe tinkamai ir efektyviai užtikrinti asmenų teisės į teisminę gynybą realizavimą sprendžiant civilinį teisinį ginčą.

ABTĮ 13 straipsnyje numatyta, jog teismo posėdžio eigai, įrodymams fiksuoti ir tirti teismas gali naudoti bet kokias technines priemones. Pandemija lėmė, kad įstatymų leidėjui buvo pateiktas siūlymas pildyti šį straipsnį, numatant bendrą taisyklę, kad „bylų nagrinėjimas ir byloje dalyvaujančių asmenų bei kitų proceso dalyvių dalyvavimas teismo posėdžiuose gali būti užtikrinamas naudojant informacines ir elektroninių ryšių technologijas (per vaizdo konferencijas)“. Taip pat buvo siūlyta įtvirtinti tiek visišką, tiek „mišrų“ nuotolinį žodinį bylos nagrinėjimą, ABTĮ 78 straipsnio 2 dalyje numatant, jog „bylos nagrinėjimas gali vykti teisėjui (teisėjų kolegijai), administracinės bylos proceso dalyviams, vertėjams, ekspertams, specialistams ir liudytojams esant teismo posėdžių salėje. Byla taip pat gali būti nagrinėjama naudojant informacines ir elektroninių ryšių technologijas (per vaizdo konferencijas) teisėjui ar teisėjų kolegijos nariams, administracinės bylos proceso dalyviams, vertėjams, ekspertams, specialistams ir liudytojams esant skirtingose teismo ar ne teismo patalpose“, bei konkretizuojant procesinių teisių, susijusių su nuotoliniu bylos nagrinėjimu, įgyvendinimo tvarką.⁹⁹⁵

Kaip numatyta CPK 175² straipsnyje, teisingumo ministras įsakymu patvirtino Vaizdo konferencijų ir telekonferencijų technologijų naudojimo nagrinėjant civilines ir administracines bylas tvarkos aprašą (toliau – Aprašas)⁹⁹⁶, kuriuo nustatyta proceso dalyvių dalyvavimo teismo posėdžiuose ir liudytojo apklausos naudojant informacines ir elektroninių ryšių technologijas tvarka, suteikianti galimybę užtikrinti patikimą ir objektyvų proceso dalyvių tapatybės nustatymą ir duomenų (įrodymų), klausimų, prašymų fiksavimą ir pateikimą. Lietuvos Respublikos Seimui 2020 m. rugpjūčio 19 d. buvo pateiktas šio aprašo pakeitimo projektas, kuriuo siekta sudaryti platesnes galimybes organizuoti teismo posėdžius nuotoliniu būdu civilinėse ir

⁹⁹⁴ „Teismuose pradėdama diegti vaizdo konferencijų įrangą“, <https://www.teismai.lt/lt/naujienos/teismu-sistemos-naujienos/teismuose-pradedama-diegti-vaizdo-konferenciju-iranga/303>.

⁹⁹⁵ Administracinių bylų teisenos įstatymo Nr. VIII-1029 13, 20, 21, 22, 24, 31, 33, 43, 45, 51, 63, 67, 68, 69, 71, 72, 73, 77, 78, 81, 84, 99, 123, 127, 128, 129, 130, 131(1), 132, 134 ir 157 straipsnių pakeitimo įstatymo projektas (registruotas 2021 m. birželio 4 d.) <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAP/300e2fb0c52511eb91e294a1358e77e9?jfwid=159qedstie>.

⁹⁹⁶ Lietuvos Respublikos teisingumo ministro 2012 m. gruodžio 7 d. įsakymas Nr. 1R-309 „Dėl Vaizdo konferencijų ir telekonferencijų technologijų naudojimo nagrinėjant civilines ir administracines bylas tvarkos aprašo patvirtinimo“.

administracinėse bylose, atsižvelgiant į karantino dėl epideminės koronavirusinės infekcijos (COVID-19) metu išaugusį nuotolinių posėdžių poreikį ir identifikuotas praktines problemas.⁹⁹⁷ Nujos redakcijos Apraše nustatyta galimybė ne tik proceso dalyviui prašyti dalyvauti civiliniame ar administraciniame procese nuotoliniu būdu, tačiau ir pačiam teismui inicijuoti nuotolinį teismo posėdį, patikslintos asmens tapatybės nustatymo ir kitos procedūros.⁹⁹⁸

Galiojantis BPK iki pandemijos taip pat suteikė gana plačias galimybes atlikti nemažai ikiteisminio tyrimo veiksmų, taip pat procesinių veiksmų nagrinėjant bylą teisme nuotoliniu būdu – garso ir vaizdo nuotolinio perdavimo priemonėmis. Siekiant užtikrinti liudytojų ir nukentėjusiųjų saugumą, taip pat galimybes duoti parodymus asmenims, kurie dėl svarbių priežasčių negali atvykti į apklausą, liudytojų (nukentėjusiųjų), ekspertų, tam tikrais atvejais – ir įtariamųjų bei kaltinamųjų, apklausos ikiteisminio tyrimo metu (BPK 127, 179, 183, 186, 188, 189 straipsniai ir t. t.) ir nagrinėjant bylą teisme (BPK 246, 279, 282, 285 straipsniai ir kt.) galėjo būti vykdomos nuotoliniu būdu.⁹⁹⁹ Pažymėtina, kad pagal EŽTT jurisprudenciją kaltinamojo dalyvavimas teisme nuotoliniu būdu pats savaime nelaikomas Konvencijos 6 straipsnio pažeidimu, jei teismas tokį sprendimą priėmė siekdamas teisėto tikslo ir tokia priemonė buvo būtina ir proporcinga.¹⁰⁰⁰ Tačiau BPK *expressis verbis* iki jau minėto 2021 m. birželio 1 d. įsigaliojusio naujo reguliavimo nenumatė viso ar dalies baudžiamosios bylos nagrinėjimo nuotolinėmis priemonėmis. Pažymėtina, kad nors jau 2020 m. pavasarį Teisėjų taryba ėmėsi iniciatyvos dėl BPK papildymo 8² straipsniu, numatant platesnes nuotolinių priemonių naudojimo nagrinėjant baudžiamąsias bylas naudojimo nepaprastosios padėties, ekstremaliosios situacijos, Lietuvos valstybės sienos ir teritorijos sanitarinės bei medicininės-karantininės apsaugos metu, tačiau, kaip jau minėta pirmiau, BPK papildytas buvo tik 2021 m. pavasarį.¹⁰⁰¹ Todėl

⁹⁹⁷ Lietuvos Respublikos Seimo teisėkūros objektų duomenų bazė, <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAP/a28fc010e1ed11ea85df91a432b58c48?jfwid=nq76mms6m>.

⁹⁹⁸ Lietuvos Respublikos teisingumo ministro 2020 m. spalio 29 d. įsakymas Nr. 1R-355 „Dėl teisingumo ministro 2012 m. gruodžio 7 d. įsakymo Nr. 1R-309 „Dėl Vaizdo konferencijų ir telekonferencijų technologijų naudojimo nagrinėjant civilines ir administracines bylas tvarkos aprašo patvirtinimo“ pakeitimo“, TAR, 2020-10-29, Nr. 2020-22485.

⁹⁹⁹ Bendrą vaizdo konferencijų įrangos naudojimo tvarką nustato Teisėjų tarybos 2014 m. lapkričio 28 d. nutarimas Nr. 13P-156-(7.1.2) „Dėl Vaizdo konferencijų įrangos naudojimo teismo proceso metu tvarkos aprašo patvirtinimo“ (aktuali redakcija nuo 2017 m. sausio 1 d.), <https://www.teismai.lt/lt/teismams/naudingi-teises-aktai/117>.

¹⁰⁰⁰ EctHR, *Marcello Viola v. Italy*, application no. 45106/04, judgment, October 2006, 67 punktas, <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22itemid%22:%5B%22001-77246%22%5D%7D>.

¹⁰⁰¹ Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso 8-1, 210, 263, 269 ir 277 straipsnių pakeitimo ir

ties rekomendacija organizuoti baudžiamosios bylos nagrinėjimą nuotoliniu būdu, tiek praktinis tokio proceso organizavimas buvo kritikuojamas, nurodant, kad, pagal BPK nagrinėjant baudžiamąją bylą teisme, dalyvauti teisiamejame posėdyje garso ir vaizdo nuotolinio perdavimo priemonėmis gali tik kaltinamasis. Joks kitas baudžiamosio proceso subjektas – nei prokuroras, nei gynėjas, nei nukentėjusysis – teisės dalyvauti teisiamejame posėdyje garso ir vaizdo nuotolinio perdavimo priemonėmis neturi.¹⁰⁰² Įvertinus tai, kad teismas, nepriklausomai nuo, to kokių būdu (teismo salėje ar naudodamasis technologijomis) atlieka proceso veiksmus, privalo laikytis BPK principų ir konkrečių normų reikalavimų, darytina išvada, kad pats savaimė proceso veiksmų atlikimas nuotoliniu būdu nėra draudžiamas, juolab teismas turi gana plačią diskreciją spręsti procedūrinio pobūdžio klausimus, *inter alia* pildydamas teisinio reguliavimo spragas. Tačiau būtina pažymėti, kad dominuojanti tarptautinių institucijų, taip pat mokslininkų nuomonė yra ta, kad nuotolinis visos baudžiamosios bylos ar dalies baudžiamosios bylos nagrinėjimas turėtų būti išimtinė žodinio baudžiamosios bylos nagrinėjimo forma, kurią gali lemti ekstraordinarinės aplinkybės¹⁰⁰³, pvz., rimta sveikatos krizė. Tokią poziciją lemia baudžiamosio proceso principų analizė. Nekaltumo prezumpcijos, teisės į gynybą, įskaitant teisę turėti gynėją, rungimosi, tiesioginio įrodymų tyrimo ir kiti principai leidžia teigti, kad asmens teisė dalyvauti procese, kuriame valstybė reiškia jam kaltinimus dėl nusikaltamos veikos, nuotoliniu būdu kol kas negali būti užtikrinama taip pat veiksmingai, kaip teisė asmeniškai (fiziškai) dalyvauti teisme.¹⁰⁰⁴ Dar didesnę susirūpinimą keltų

Kodekso papildymo 8-2 straipsniu įstatymas, TAR, 2021-04-29, Nr. 9125.

¹⁰⁰² Remigijus Merkevičius, „Lietuvos baudžiamosio proceso diagnozė: COVID-19 pasitikome turėdami prastą savijautą, minorines emocijas ir nuslopintą imunitetą, o kokie išliksime po jo?“, *Teise.Pro*, 2020 m. lapkričio 25 d., <http://www.teise.pro/index.php/2020/11/25/r-merkevicius-lietuvas-baudziamosio-proceso-diagnoze-covid-19-pasitikome-turedami-prasta-savijauta-minorines-emocijas-ir-nuslopinta-imuniteta-o-kokie-isliksime-po-jo/>.

¹⁰⁰³ „Beyond the Emergency of the Covid-19 pandemic: Lessons for Defence Rights in Europe“, *Fair Trials*, June 2020, p. 7, <https://www.fairtrials.org/news/beyond-emergency-covid-19-pandemic-lessons-defence-rights-europe>.

¹⁰⁰⁴ Remigijus Merkevičius, „Lietuvos baudžiamosio proceso diagnozė: COVID-19 pasitikome turėdami prastą savijautą, minorines emocijas ir nuslopintą imunitetą, o kokie išliksime po jo?“, *Teise.Pro*, 2020 m. lapkričio 25 d., <http://www.teise.pro/index.php/2020/11/25/r-merkevicius-lietuvas-baudziamosio-proceso-diagnoze-covid-19-pasitikome-turedami-prasta-savijauta-minorines-emocijas-ir-nuslopinta-imuniteta-o-kokie-isliksime-po-jo/>; „Beyond the Emergency of the Covid-19 pandemic: Lessons for Defence Rights in Europe“, *Fair Trials*, June 2020, <https://www.fairtrials.org/news/beyond-emergency-covid-19-pandemic-lessons-defence-rights-europe>; „Safeguarding the Right to a Fair Trial during to Corona Virus Pandemic: remote criminal justice proceedings“, *Fair Trials*, 30 March 2020, <https://www.fairtrials.org/news/safeguarding-right-fair-trial-during-coronavirus-pandemic-remote-crimi->

pažeidžiamų kaltinamųjų dalyvavimas teisme nuotoliniu būdu, pvz., asmenų, kuriems reikia vertėjo, asmenų, turinčių psichikos trūkumų, ir pan.¹⁰⁰⁵

Kaip matyti iš BPK 8² straipsnio, Lietuvos įstatymų leidėjas taip pat pasirinko minėtą nuotolinio žodinio baudžiamosios bylos teismo nagrinėjimo koncepciją, nurodydamas, kad „išimtiniais atvejais, kai neįmanoma užtikrinti bylų nagrinėjimo BPK nustatyta įprasta tvarka, bylų nagrinėjimas ir proceso dalyvių, liudytojų, ekspertų, specialistų, vertėjų ir kitų dalyvaujančių byloje asmenų dalyvavimas teismo posėdžiuose, jei yra tam tinkamos techninės galimybės, gali būti užtikrinami naudojant informacines ir elektroninių ryšių technologijas (per vaizdo konferencijas), kai pagrįstai manoma, kad tokiu būdu byla bus išnagrinėta greičiau, tai netrukdydys išsamiai ir objektyviai ištirti visas bylos aplinkybes ir bus užtikrintos proceso dalyvių teisės“ (BPK 8² straipsnio 2 dalis). Šią – išimtinio pobūdžio žodinio bylos nagrinėjimo formą – patvirtina ir būtinas ne tik kaltinamojo, bet ir kitų suinteresuotų bylos baigtimi proceso dalyvių sutikimas (BPK 8² straipsnio 2 dalis). Tokia teisė, skirtingai nuo civiliniame ir administraciniame procese dalyvaujančių asmenų, numatyta išskirtinai baudžiamosios proceso dalyviams. Lietuvos reguliavimas šia prasme yra griežtesnis nei tarptautiniai standartai, pagal kuriuos paprastai vertinama tik informuoto kaltinamojo pozicija – šiuo atveju dėl teisės fiziškai dalyvauti teisme atsisakymo.¹⁰⁰⁶ Tarptautinių organizacijų rekomendacijose pabrėžiama, kad, sprendžiant dėl baudžiamosios bylos nagrinėjimo nuotoliniu būdu, arba turėtų būti gautas informuotas kaltinamojo sutikimas, arba teismas turėtų pagrįsti, kad organizuodamas nuotolinį nagrinėjimą jis siekia teisėto tikslo.¹⁰⁰⁷ Šį įstatymo pakeitimą lydėjo ir taisyklės, patvirtintos teisingumo ministro.¹⁰⁰⁸

O Administracinių nusižengimų kodekse iki šiol nėra numatyta galimybės nagrinėti bylą teisme ar atlikti atskirus veiksmus nuotoliniu būdu – garso ir vaizdo nuotolinio perdavimo priemonėmis. ANK 633 straipsnyje įtvirtintas tik informaci-

nal-justice-proceedings.

¹⁰⁰⁵ „Safeguarding the Right to a Fair Trial during to Corona Virus Pandemic: remote criminal justice proceedings“, *Fair Trials*, 30 March 2020, p. 8, <https://www.fairtrials.org/news/safeguarding-right-fair-trial-during-coronavirus-pandemic-remote-criminal-justice-proceedings>.

¹⁰⁰⁶ „Beyond the Emergency of the Covid-19 pandemic: Lessons for Defence Rights in Europe“, *Fair Trials*, June 2020, p. 20, <https://www.fairtrials.org/news/beyond-emergency-covid-19-pandemic-lessons-defence-rights-europe>.

¹⁰⁰⁷ European Commission for the efficiency of Justice (CEPEJ), „Guidelines on videoconferencing in judicial proceedings“, CEPEJ(2021)4REV3, p. 4.

¹⁰⁰⁸ Lietuvos Respublikos teisingumo ministro 2021 m. gegužės 31 d. įsakymu Nr. 1R-183 patvirtintas Vaizdo konferencijų technologijų naudojimo nagrinėjant baudžiamąsias bylas tvarkos aprašas.

nių ir elektroninių ryšių technologijų, kitų techninių priemonių naudojimas teismo posėdyje. Tačiau teisėkūros iniciatyvų yra. ANK 630 straipsnį buvo siūloma papildyti nauja 2 dalimi, kurioje būtų numatyta: „Bylos nagrinėjimas žodinio proceso tvarka ir proceso dalyvių, liudytojo, eksperto, specialisto, vertėjo ir kitų procese dalyvaujančių asmenų dalyvavimas teismo posėdžiuose gali būti užtikrinamas naudojant informacines ir elektroninių ryšių technologijas (per vaizdo konferencijas). Teisingumo ministro nustatyta tvarka naudojant šias technologijas, turi būti užtikrintas patikimas proceso dalyvių tapatybės nustatymas, paaiškinimų ir parodymų davimas, klausimų ir prašymų pateikimas be techninių kliūčių, užtikrintas veiksmingas ir konfidencialus byloje dalyvaujančių asmenų bendravimas su advokatu (atstovu).“¹⁰⁰⁹

Pažymėtina, jog 2021 m. rugpjūčio 27 d. Teisėjų taryba, remdamasi, be kita ko, ir Europos veiksmingo teisingumo komisijos (CEPEJ) 2021 m. birželio 30 d. gairėmis dėl vaizdo konferencijų teismo procese, patvirtino detalias nuotolinių teismo posėdžių proceso organizavimo taisykles.¹⁰¹⁰

Teisinio nuotolinio bylų nagrinėjimo teisme reguliavimo analizė leidžia daryti išvadą, kad įstatymais ir poįstatyminiais aktais detaliosiausiai reguliuojamas nuotolinis teismų posėdžių organizavimas ir vykdymas nagrinėjant civilines ir administracines bylas. BPK, išgaliojus naujam reguliavimui, taip pat numato tiek viso baudžiamojo proceso, tiek atskirų veiksmų (paprastai – proceso dalyvių apklausų) vykdymą nuotoliniu būdu, o ANK iš viso nereguliuoja šio klausimo. Taip pat pabrėžtina, kad būtent Teisėjų tarybos rekomendacijos, kurias lėmė sveikatos krizė, buvo postūmis pradėti teismams praktiškai (masiškai) naudotis teisės aktuose numatytomis nuotolinio proceso galimybėmis.

Apibendrinant tai, kas išdėstyta, konstatuotina, jog vien tai, kad proceso įstatymai karantino metu nebuvo keičiami, savaime nereiškia, kad teismai, nepažeisdami proceso principų bei normų, negalėjo naudotis diskrecijos teise ir atidėti posėdžius, taip pat nuspręsti vieną ar kitą veiksmą atlikti naudodamiesi nuotolinėmis bendravimo priemonėmis ir pan. Tačiau tikslesnis proceso taisyklių (pvz., įskaitant ir galimybę visą procesą vykdyti nuotoliniu būdu) reguliavimas suteikia teisinį aiškumą tiek teismams, tiek kitiems proceso dalyviams. Kokybiško ir aiškaus bylų nagrinė-

¹⁰⁰⁹ Lietuvos Respublikos administracinių nusižengimų kodekso 627, 630, 661 ir 662 straipsnių pakeitimo įstatymo projektas (registruota 2021 m. birželio 4 d.), <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAP/d603fee0c52511eb91e294a1358e77e9>.

¹⁰¹⁰ „Rekomendacijos dėl nuotolinių teismo posėdžių“. Patvirtinta Teisėjų tarybos 2021 m. rugpjūčio 27 d. protokoliniu nutarimu, https://www.teismai.lt/data/public/uploads/2021/08/rekomendacijos-del-nuotoliniu-posedziu-patvirtintos_skelbimui.pdf.

jimo reguliavimo, taip pat proceso vykdymo nuotoliniu būdu svarba pandemijos metu pabrėžiama tiek teisėtų lūkesčių, tiek teisėtumo kontekste.¹⁰¹¹

3.1.3.3. Sąžiningas žodinis teismo procesas nuotoliniu būdu: vykdymo praktinės ir teisinės prielaidos

Vertinant nuotolinio teismo proceso vykdymo praktines galimybes, paminėtina tai, kad Lietuvos teismuose jau keleri metai praktiškai yra sudarytos galimybės dalyvauti teismo posėdyje nuotoliniu būdu. Teisės aktuose numatytais atvejais nuotoliniu būdu teismo posėdyje gali dalyvauti¹⁰¹² ieškovai, atsakovai, pareiškėjai, liudytojai, taip pat saugomi liudytojai, nukentėjusieji, nuteistieji ir kiti proceso dalyviai. Prašymą dalyvauti teismo posėdyje nuotoliniu būdu gali pateikti proceso dalyvis (pateikdamas numatytos formos prašymą) arba jis gali būti organizuojamas teismo iniciatyva. Nuotoliniai teismo posėdžiai gali būti organizuojami visuose šalies teismuose.¹⁰¹³ NTA duomenimis, pirmojo karantino laikotarpiu buvo aktyviai organizuojamas nuotolinis bylų nagrinėjimas naudojant Lietuvos teismuose turimą centralizuotą vaizdo konferencijų įrangą¹⁰¹⁴, tęsiantis pandemijai, pasak Lietuvos teisėjų, dalyvavusių Teisėjų tarybos inicijuotoje apklausoje, apie trečdalis nuotolinių posėdžių vyko naudojantis centralizuota įranga, apie du trečdaliai posėdžių buvo organizuoti „Zoom“ platformoje. Kaip matyti iš teismų veiklos ataskaitos, 2020 m. Lietuvos teismuose buvo organizuota 3865 nuotoliniai teismo posėdžiai (2019 m. – 2612, 2018 m. – 1500).¹⁰¹⁵

¹⁰¹¹ Žr., pvz., Giampaolo Parodi, Concetta Locurto, Roberta Bardelle, „Urgent Measures to Contrast the COVID-19 Epidemic in Relation to Civil and Criminal Justice“, <https://www.intersentiaonline.com/publication/coronavirus-and-the-law-in-europe/243?version=v-544bf2be-8004-f72f-8088-dea754a9a0da#H0>; European Commission for the efficiency of Justice (CEPEJ), „Guidelines on videoconferencing in judicial proceedings“, CEPEJ(2021)4REV3, p. 2.

¹⁰¹² Įrenginio ekrane tiesiogiai stebėti kitoje vietoje vykstantį teismo posėdį, atsakyti arba pateikti klausimų, pasidalyti dokumentais su kitapus ekrano esančiais proceso dalyviais. Pastariesiems nuotoliniam teismo posėdyje dalyvaujantis asmuo taip pat yra matomas ir jie turi galimybę pateikti jam klausimų, pasidalyti turimais dokumentais ar kita medžiaga.

¹⁰¹³ „Nuotolinis teismo posėdis“, <https://www.teismai.lt/lt/nuotolinis-teismo-posedis/2947>.

¹⁰¹⁴ „Lietuvos teismai karantino laikotarpiu – bylų nagrinėjimas persikėlė į elektroninę erdvę, organizuota daugiau nei tūkstantis nuotolinių posėdžių“, <https://www.teismai.lt/lt/lietuvos-teismai-karantino-laikotarpiu-bylu-nagrinejimas-persikele-i-elektronine-erdve-organizuota-daugiau-nei-tukstantis-nuotolinu-posedziu/7764>.

¹⁰¹⁵ Lietuvos teismai, „Veiklos rezultatai“, 2020, p. 87, <https://www.teismai.lt/data/public/uploads/2021/03/teismai2021-g.pdf>.

Kartu būtina pažymėti, kad būtent organizacinės ir techninės kliūtys yra viena didžiausių praktinių problemų, organizuojant nuotolinį bylų teisminį nagrinėjimą. Tinkamas techninis ir organizacinis proceso aprūpinimas yra veiksmingo asmens dalyvavimo teismo procese prielaida: techninės kliūtys gali lemti pripažinimą, kad proceso dalyviui nebuvo užtikrintas veiksmingas dalyvavimas procese.¹⁰¹⁶ Literatūroje taip pat nurodomas mažesnis proceso dalyvių įsitraukimas į procesą – nors tai savaime nėra žmogaus teisių pažeidimas, tačiau gali lemti menkesnį pasitikėjimą teismais ir teisingumo sistema.¹⁰¹⁷ Kaip matyti iš Lietuvos ir kitų valstybių teisėjų apklausų, taip pat mokslinių šaltinių, kaip pagrindiniai nuotolinio posėdžiavimo trikdžiai nurodomos techninės problemos – lėtas interneto ryšys, prastas garsas ir vaizdas, taip pat sunkumai, susiję su proceso dalyvių technologiniu raštingumu ir galimybėmis naudotis atitinkama technologija.¹⁰¹⁸

Organizuojant nuotolinį teisminį nagrinėjimą, būtina užtikrinti ir kitas tinkamo proceso garantijas. Štai teismo proceso viešumo užtikrinimas yra viena teisės į teisingą procesą prielaidų – taigi tokie būdai kaip galimybė visuomenei, įskaitant žiniasklaidą, stebėti procesą būnant kitoje salėje (patalpoje) arba suteikiant prisijungimą prie nuotoliniu būdu vykstančio proceso, kurios buvo taikytos Lietuvoje pandemijos metu, manytina, yra techniškai įmanomos ir užtikrinančios teismo proceso viešumą¹⁰¹⁹, taip pat atitinka tiek jau suformuotus, tiek pandemijos metu besifor-

¹⁰¹⁶ ECtHR, *Sakhnovskiy v. Russia*, App. No. 21272/03, Judgment of 2 November 2010, 98 punktas.

¹⁰¹⁷ Nigel Fielding, Sabine Braun, Graham Hieke, *Video Enabled Justice Evaluation Final Report*, Version 11, March 2020, <https://yjlc.uk/wp-content/uploads/2020/05/University-of-Surrey-Video-Enabled-Justice-Evaluation-Final-Report.pdf>.

¹⁰¹⁸ Teisėjų apklausa „Dėl nuotolinių posėdžių organizavimo“ (2021); „Beyond the Emergency of the Covid-19 pandemic: Lessons for Defence Rights in Europe“, *Fair Trials*, June 2020, p. 17, <https://www.fairtrials.org/news/beyond-emergency-covid-19-pandemic-lessons-defence-rights-europe>. Todėl, pvz., Europos Tarybos rekomendacijos ypač didelį dėmesį skiria finansiniam, organizaciniam ir techniniam teismų aprūpinimui. European Commission for the efficiency of Justice (CEPEJ), „Guidelines on videoconferencing in judicial proceedings“, CEPEJ(2021)4REV3, p. 5–7.

¹⁰¹⁹ Teisėjai apklausoje „Dėl nuotolinių posėdžių organizavimo“ nurodė, kad, siekiant užtikrinti viešumą, teismas suteikia prisijungimo prie vaizdo konferencijos ar telekonferencijos duomenis (41,7 proc. respondentų); buvo retransliuojamas teismo posėdžio garsas ir, jei yra galimybė, vaizdas į visuomenei atvirą teismo posėdžio salę ar kitą teismo pastate esančią patalpą, iš kurios asmenys gali stebėti / girdėti teismo posėdį (21,5 proc. respondentų). Apie panašias galimybes žr. „The Functioning of Courts in the Aftermath of the Covid-19 Pandemic“. Discussion Paper. 28 May 2020. Drafted by prof. Rachel Murray for the OSCE Office for Democratic Institutions and Human Rights, p. 11, <https://ceeliinstitute.org/wp-content/uploads/2020/06/The-Functioning-of-the-Courts-in-the-Aftermath-of-the-COVID-19-Pandemic.pdf>.

muojančius tarptautinius standartus¹⁰²⁰. Tačiau nuo 2021 m. birželio įsigaliojusiam teisingumo ministro įsakyme nurodyta, kad „kai baudžiamoji byla nagrinėjama naudojant vaizdo konferencijų technologijas, asmuo, pageidaujantis stebėti teismo posėdį per vaizdo konferencijų technologijas, apie tai informuoja bylą nagrinėjantį teismą ne vėliau kaip prieš tris darbo dienas, išskyrus išimtinius atvejus, iki teismo posėdžio datos, nurodydamas savo vardą, pavardę, gimimo datą, kontaktinius duomenis (telefono numeris, elektroninio pašto adresas) ir konkretų teismo posėdį, kurį pageidauja stebėti“¹⁰²¹. Lyginant tokius reikalavimus su jokių reikalavimų nebuvimu asmenims, siekiantiems stebėti žodinį procesą, vykstantį teismo salėje, kyla abejonių dėl jų būtinumo ir proporcingumo.

Kartu su teisminio nagrinėjimo viešumu keliami ir proceso dalyvių privatumo klausimai – nuo asmens duomenų apsaugos nagrinėjant bylas nuotoliniu būdu iki tokių praktinių klausimų kaip, pvz., liudytojų, apklausiamų jų gyvenamojoje vietoje, privatumo.¹⁰²² Lietuvoje šie probleminiai aspektai kol kas neaptariami, juolab kad ir iki pandemijos proceso įstatymai gana detalai reglamentavo asmens duomenų, esančių byloje, apsaugą.

Vis dėlto net ir išsprendus minėtus techninius – organizacinius klausimus, kalbant apie viso proceso, ypač baudžiamojo, organizavimą nuotoliniu ar mišriu būdu, būtinos gilesnės diskusijos dėl tokio proceso atitikties teisingo teismo principams. Atlikus tyrimą, kurio pagrindu yra parengta ši mokslo studijos dalis, buvo padaryta išvada, kad sprendimus dėl nuotolinio proceso būtina priimti teismui (*ad hoc*), atsižvelgus į tokias aplinkybes – galimo bylos atidėjimo trukmę, potencialią atidėjimo žalą proceso dalyviams (ypač kaltinamajam, įskaitant ir tokį, kuriam apribota laisvė), bylos esmę – jos sudėtingumą, liudytojų ir vertimo

¹⁰²⁰ ECtHR, *Riepan v. Austria*, appl. no. 35115/97, § 29; „Strategic Issues to Consider when Starting Virtual Hearings“, *JTC Quick Response Bulletin*, Version 1.0, Presented 7 April 2020, <https://www.ncjfcj.org/wp-content/uploads/2020/04/COSA-NSCSC-and-NACM-JTC-Response-Bulletin-Strategic-Issues-to-Consider-When-Starting-Virtual-Hearings-.pdf>.

¹⁰²¹ Vaizdo konferencijų technologijų naudojimo nagrinėjant baudžiamąsias bylas tvarkos aprašas, patvirtintas teisingumo ministro 2021 m. gegužės 31 d. įsakymu Nr. 1R-183, <https://www.e-tar.lt/portal/lt/legalAct/f9151050c20e11eba2bad9a0748ee64d>.

¹⁰²² Pierpaolo Gori, Aniel Pahladsingh, „Fundamental rights under Covid-19: an European perspective on videoconferencing in court“, *ERA Forum* (2021), 21 (4), p. 563; „The Functioning of Courts in the Aftermath of the Covid-19 Pandemic“. Discussion Paper. 28 May 2020. Drafted by prof. Rachel Murray for the OSCE Office for Democratic Institutions and Human Rights, p. 13, <https://ceeliinstitute.org/wp-content/uploads/2020/06/The-Functioning-of-the-Courts-in-the-Aftermath-of-the-COVID-19-Pandemic.pdf>; European Commission for the efficiency of Justice (CEPEJ), „Guidelines on videoconferencing in judicial proceedings“, CEPEJ(2021)4REV3, p. 3.

poreikį, technines ir organizacines teismo ir proceso dalyvių galimybes, gina-
mojo ir jo advokato konfidencialaus bendravimo užtikrinimą ir kitas.¹⁰²³ Panašūs
kriterijai, teismui *ad hoc* sprendžiant dėl nuotolinio teisminio nagrinėjimo, yra
nurodomi ir tarptautinėje erdvėje.¹⁰²⁴

BPK 8² straipsnyje iš esmės ir nustatytas panašus reguliavimas, nurodant,
kad nuotoliniu būdu galima nagrinėti baudžiamąją bylą tik tada, kai pagrįstai
manoma, kad tokiu būdu ne tik byla bus išnagrinėta greičiau, tačiau toks nagri-
nėjimas netrukdyt išsamiai ir objektyviai ištirti visas bylos aplinkybes ir bus už-
tikrintos proceso dalyvių teisės (BPK 8² straipsnio 2 dalis). Įstatymų leidėjas taip
pat nurodė, kad „bylos nagrinėjimo teisme naudojant informacines ir elektroninių
ryšių technologijas (per vaizdo konferencijas) metu paaiškėjus, kad tam tikro proce-
so veiksmo atlikimui būtinas tiesioginis <...> asmenų dalyvavimas, kad jie tinkamai
pasinaudotų savo procesinėmis teisėmis ar būtų išsamiai ir objektyviai ištirtos bylos
aplinkybės, proceso veiksmo atlikimas ar teismo posėdis organizuojami tiesiogiai
juose dalyvaujant <...> teismo pakviestiems asmenims“ (BPK 8² straipsnio 4 dalis).
Teismas, nusprendęs nagrinėti bylą nuotoliniu būdu, įpareigojamas užtikrinti pati-
kimą proceso dalyvių tapatybės nustatymą, įrodymų objektyvų fiksavimą ir pateiki-
mą, galimybę naudotis procesinėmis teisėmis ir bylos nagrinėjimo teisme viešumą,
išskyrus BPK 9 straipsnyje numatytus atvejus (BPK 8² straipsnio 5 dalis).

Sprendžiant dėl baudžiamosios bylos nagrinėjimo naudojant informacines ir
elektroninių ryšių technologijas (per vaizdo konferencijas), visų pirma būtina už-

¹⁰²³ Vaizdo konferencijų ir telekonferencijų technologijų naudojimo nagrinėjant civilines ir administra-
cines bylas tvarkos aprašo 7 punkte nurodytos iš esmės trys aplinkybės, kurias teismas vertina, kai
sprendžia dėl nuotolinio posėdžio organizavimo savo iniciatyva: 1) tikslingumas; 2) teismo galimybės
organizuoti posėdį naudojant vaizdo konferencijų ir (ar) telekonferencijų technologijas; 3) proceso
dalyvių galimybės dalyvauti teismo posėdyje naudojant vaizdo konferencijų ir (ar) telekonferencijų
technologijas. Lietuvos Respublikos teisingumo ministro 2020 m. spalio 29 d. įsakymas Nr. 1R-355
„Dėl teisingumo ministro 2012 m. gruodžio 7 d. įsakymo Nr. 1R-309 „Dėl Vaizdo konferencijų ir
telekonferencijų technologijų naudojimo nagrinėjant civilines ir administracines bylas tvarkos aprašo
patvirtinimo“ pakeitimo“, TAR, 2020-10-29, Nr. 2020-22485. Taip pat žr. Vaizdo konferencijų tech-
nologijų naudojimo nagrinėjant baudžiamąsias bylas tvarkos aprašas, patvirtintas teisingumo ministro
2021 m. gegužės 31 d. įsakymu Nr. 1R-183, <https://www.e-tar.lt/portal/lt/legalAct/t9151050c20e11e-ba2bad9a0748ee64d>.

¹⁰²⁴ „The Functioning of Courts in the Aftermath of the Covid-19 Pandemic“. Discussion Paper. 28 May
2020. Drafted by prof. Rachel Murray for the OSCE Office for Democratic Institutions and Human
Rights, p. 13, <https://ceeliinstitute.org/wp-content/uploads/2020/06/The-Functioning-of-the-Courts-in-the-Aftermath-of-the-COVID-19-Pandemic.pdf>.

tikrinti teisę į gynybą, įskaitant konfidencialų bendravimą su gynėju¹⁰²⁵, taip pat nekalto prezumpciją¹⁰²⁶. Kaip parodė Lietuvos teisėjų apklausa, advokato (advokato padėjėjo) ir jo atstovaujamojo asmens pokalbių per nuotolinį teismo posėdį konfidencialumas praktiškai yra užtikrinamas keliais būdais, dažniausiai teismo leidimu advokatui ir jo atstovaujamajam asmeniui leidžiama fiziškai pasišalinti nuo vaizdo ar konferencijų įrangos (tokių būdų taikė 50,8 proc. apklausoje dalyvavusių teisėjų); taip pat advokatas ir jo atstovaujamas asmuo teismo posėdžio metu „perkeliama“ į virtualų privatų kambarį (18,5 proc. respondentų).

Atkreiptinas dėmesys ir į Lietuvos prokuratūros bei advokatūros poziciją dėl nuotolinių teismo procesų organizavimo, ypač baudžiamųjų bylų nagrinėjimą nuotoliniu būdu. Tiek prokuratūra, tiek advokatūra antrojo karantino metu kreipėsi į teismus ir nurodė, kad, siekdami apsaugoti prokurorų ir advokatų sveikatą, jie ragina teismus, kurie neturi objektyvių galimybių sudaryti saugių sąlygų dalyvauti proceso dalyviams tiesiogiai nagrinėjant bylą, organizuoti nuotolinius posėdžius, advokatūra taip pat nurodė, kad advokatai, pagrįstai manydami, jog jų vykdoma veikla gali kelti pavojų jų sveikatai, turi teisę atsakyti tiesiogiai vykdyti veiklą (tiesiogiai dalyvauti procesiniuose veiksmuose).¹⁰²⁷

Kartu pažymėtina, kad Advokatų taryba, paskelbus karantiną, 2020 m. kovo 17 d. taip pat paskelbė rekomendacijas dėl advokatų profesinės veiklos teismuose, ikiteisminiame tyrime, įkalinimo įstaigose ir rekomendavo advokatams apriboti fizinį kontaktą su klientais, atstovaujamaisiais ir ginamaisiais, o konsultacijas, susitikimus, posėdžius vykdyti nuotoliniu būdu, išskyrus būtinas ir neatidėliotinas situacijas, kai tai besąlygiškai būtina ginant žmogaus teises. Taip pat ji rekomendavo advokatams proceso veiksmus vykdyti tiesiogiai su ginamuoju ar atstovaujamoju tik tais atvejais, kai tai yra būtina ir neatidėliotina, maksimaliai užtikrinant sveikatai saugią aplinką, naudojant apsaugos priemones. Valstybės garantuojamą teisinę pagalbą teikti paskirti advokatai ir kiti advokatai turi užtikrinti dalyvavimą privalomuose procesiniuose veiksmuose, kurie negalėtų vykti be advokato dalyvavimo, tačiau valstybė turi imtis ir užtikrinti saugias priemones bei nepažeisti pagrindinių

¹⁰²⁵ ECHR, *Mariya Alekhina and others v. Russia*, App. No. 3804/12, Judgment of 17 July 2018, 168 pnk; žr. Fair Trials, „Innocent until proven guilty“, Report, June 2019, p. 33; žr. ECtHR, *Sakhnovskiy v. Russia*, App. No. 21272/03, Judgment of 2 November 2010, 98 pnk.

¹⁰²⁶ Fair Trials, „Innocent until proven guilty? The presentation of suspects in criminal proceedings“, 2019.

¹⁰²⁷ Lietuvos Respublikos generalinės prokuratūros 2020 m. lapkričio 30 d. raštas Teisėjų tarybai ir Nacionalinei teismų administracijai; Lietuvos advokatūros advokatų tarybos 2021 m. gegužės 10 d. sprendimas „Dėl advokatų ir advokatų padėjėjų profesinės veiklos vykdymo pavojų sveikatai keliančiomis aplinkybėmis“.

žmogaus teisių į gynybą ir garantuoti kliento ir advokato paslaptį.¹⁰²⁸

Taigi veiksmingas teisės į gynybą užtikrinimas visiems asmenims, įskaitant tuos, kurių laisvė apribota, yra sudėtingas, ir Europos Sąjungos valstybės narės skirtingai sprendė, pvz., suimto asmens ir advokato bendravimo klausimą. Lietuvos pasirinkimas leisti susitikti su advokatu, palyginti su kai kurių kitų valstybių sprendimu užtikrinti tik nuotolinį bendravimą su advokatu, atrodo tinkamas.¹⁰²⁹

Atlikus trumpą nuotolinio proceso atitikimo sąžiningo teismo proceso reikalavimams analizę, darytina išvada, jog, iš esmės nagrinėjant baudžiamojo pobūdžio kaltinimų klausimą, nuotolinis teismo procesas turėtų būti organizuojamas išimtiniais atvejais, o nuotoliniu būdu sprendžiami civiliniai ir administraciniai ginčai, išskyrus tam tikras ginčų kategorijas, iš esmės gali atitikti sąžiningo proceso reikalavimus.

3.1.4. Pandemijos poveikis teismų sistemos darbuotojų saugumui

Viena iš veiksmingos teisminės gynybos prielaidų yra normaliai funkcionuojanti teismų sistema. Todėl sveikatos krizės metu būtina imtis ir žmonių, dirbančių sistemoje, apsaugos priemonių. Taigi ar pagrįsta literatūroje iškelta hipotezė, kad teisėjai turėjo (galėjo) tikėtis, kad jų bus paprašyta rizikuoti daugiau nei kitų?¹⁰³⁰ Ši mintis yra grindžiama Bangaloro teisėjų elgesio principais, kurie nustato, kad „teisėjas, kaip nuolatinis visuomenės stebėjimo objektas, turėtų savo noru sutikti su asmeniniais apribojimais, kurie paprastiems piliečiams atrodytų našta“¹⁰³¹. Kalbant apie teismų darbuotojus, pripažįstama, kad jiems, atsižvelgus į asmeninius situacijos ypatumus (pvz., izoliaciją, vaikų priežiūrą, užsidarius ugdymo įstaigoms, ir pan.) ir galiojančius valstybėje ribojimus, turi būti sudarytos galimybės (nuotoliniu būdu ar

¹⁰²⁸ „Karantino laikotarpiu keičiasi Lietuvos advokatų ir Lietuvos advokatūros veikla“, 2020 m. kovo 17 d. <http://www.advokatura.lt/lt/covid-19/archive/karantino-laikotarpiu-keiciasi-g9dr.html>.

¹⁰²⁹ Fundamental Rights Agency, „Coronavirus Pandemic in the EU – Fundamental Rights Implications. 1 February– 20 March 2020“, Bulletin 1, p. 27, https://fra.europa.eu/sites/default/files/fra_uploads/fra-2020-coronavirus-pandemic-eu-bulletin_en.pdf.

¹⁰³⁰ „The Functioning of Courts in the Aftermath of the Covid-19 Pandemic“. Discussion Paper. 28 May 2020. Drafted by prof. Rachel Murray for the OSCE Office for Democratic Institutions and Human Rights, p. 6, <https://ceeliinstitute.org/wp-content/uploads/2020/06/The-Functioning-of-the-Courts-in-the-Aftermath-of-the-COVID-19-Pandemic.pdf>.

¹⁰³¹ Bangaloro teisėjų elgesio principai, priimti teismų pirmininkų posėdyje Taikos rūmuose Hagoje 2002 m. lapkričio 25–26 d., p. 4.2, <https://www.teismai.lt/lt/teismu-savivalda/teiseju-etikos-ir-drausmes-komisija/apie-komisija/182>.

darbo vietoje) dirbti saugiai.¹⁰³²

Taigi Lietuvoje teismams buvo rekomenduota nukelti (arba atšaukti) visus susirinkimus; mokymus ir / ar konferencijas; atidėti visus teismų savivaldos institucijų posėdžius; suteikti teismų darbuotojams galimybę dirbti iš namų, užtikrinant teisę prižiūrėti vaikus ugdymo įstaigų veiklos sustabdymo laikotarpiu arba pajutus peršalimo ar kitus ligos simptomus; atšaukti visas suplanuotas teisėjų ir teismų darbuotojų komandiruotes į užsienio šalis ir pan.¹⁰³³ Šių Teisėjų tarybos rekomendacijų galiojimo laikas buvo susietas su valstybės ekstremalių situacijų operacijų centro sprendimais, kurie sumažins koronaviruso (COVID-19) prevencijos ir apsaugos priemonių valstybės mastu taikymą. Kartu buvo atkreiptas teismų dėmesys į tai, kad būtina laikytis visų valstybės ekstremalių situacijų operacijų centro priimtų sprendimų ir rekomendacijų, kurie skelbiami Lietuvos Respublikos sveikatos apsaugos ministerijos interneto tinklalapyje.¹⁰³⁴

Organizuojant teismo valstybės tarnautojų darbą, šiomis Rekomendacijomis buvo siūloma numatyti, kad jie dirbtų nuotoliniu būdu neteikdami papildomų prašymų. Prireikus apsirūpinti darbo funkcijoms atlikti būtina informacija, į teismo patalpas atvykti tokiu laiku, kad uždaroje teismo patalpose (viename kabinete) būtų ne daugiau kaip vienas asmuo. Kitiems teismo tarnautojams ir darbuotojams, dirbantiems pagal darbo sutartį, dirbti nuotoliniu būdu neteikiant papildomų prašymų pagal slenkantį darbo grafiką, jei nėra galimybės nuotoliniu būdu dirbti visą darbo laiką. Darbo grafiką šiems tarnautojams ir kitiems darbuotojams nustato teismo kancleris ar padalinio vadovas. Nustatant darbo laiką turi būti atsižvelgiama į funkcijų pobūdį ir įvertinama, kaip šios funkcijos turėtų būti atliekamos karantino režimo ribojimų teismo veiklai taikymo laikotarpiu. Užtikrinti, jog vienu metu uždaroje teismo patalpose (kabinete) dirbtų tik vie-

¹⁰³² „The Functioning of Courts in the Aftermath of the Covid-19 Pandemic“. Discussion Paper. 28 May 2020. Drafted by prof. Rachel Murray for the OSCE Office for Democratic Institutions and Human Rights, p. 6., <https://ceeliinstitute.org/wp-content/uploads/2020/06/The-Functioning-of-the-Courts-in-the-Aftermath-of-the-COVID-19-Pandemic.pdf>; „The Functioning of Courts in the Covid-19 Pandemic. Primer“, ODIHR, October 2020, p. 31, 34, <https://www.osce.org/files/f/documents/5/5/469170.pdf>.

¹⁰³³ Teisėjų tarybos rekomendacijos „Dėl koronaviruso COVID-19 prevencijos teismuose“ 2020 m. kovo 13 d. Nr. 36P-47-(7.1.10) Lietuvos Respublikos teismams (kopija: Lietuvos advokatūrai, Lietuvos Respublikos generalinei prokuratūrai). Rekomendacijos nebuvo paskelbtos oficialiuose šaltiniuose, jų tekstas skelbiamas www.teismai.lt (2020 03 17).

¹⁰³⁴ <http://sam.lrv.lt/lt/nauienos/koronavirusas>.

nas darbuotojas.¹⁰³⁵ Papildant ankstesnes rekomendacijas, buvo pasiūlyta teismų pirmininkams nustatyti, kad visiems teisėjams, taip pat teismo darbuotojams ar jų šeimos nariams, ne anksčiau kaip prieš keturiolika dienų iki 2020 m. kovo 16 d. arba po šios dienos keliavusiems į užsienį, izoliuotis namuose, uždraudžiant atvykti į teismo patalpas ir kreiptis nustatyta tvarka dėl atostogų arba nedarbingumo suteikimo; taip pat nustatyti teisėjų padėjėjų ir kitų darbuotojų, dirbančių nuotoliniu būdu, darbo laiko režimą, kuris turėtų sutapti su teismo darbo laiku, nustatyti teismo vidaus tvarkos dokumentuose; nustatyti, kad teisėjai, teisėjų padėjėjai ir kiti darbuotojai nurodytų savo kontaktus, kuriais jie būtų nedelsiant pasiekiami nuotolinio darbo laikotarpiu.¹⁰³⁶ Vėliau rekomendacijos buvo dar tikslinamos, rekomenduojant nustatyti darbuotojų darbą nuotoliniu būdu arba daliniu nuotoliniu būdu, užtikrinti teismo darbuotojų darbo teismo patalpose atsekamumą, užtikrinti sklandų interesantų aptarnavimą ir pan.¹⁰³⁷

Šiame kontekste atkreiptinas dėmesys į tai, kad didelis organizacinis ir teisinis iššūkis teismams yra užtikrinti, kad teisėjai, teisėjų padėjėjai ir kiti darbuotojai, dirbantys nuotoliniu būdu, laikytųsi Lietuvos Respublikos Vyriausybės patvirtintame Bendrųjų elektroninės informacijos saugos reikalavimų apraše nustatytų elektroninės informacijos saugos reikalavimų.¹⁰³⁸ Kiek žinoma, teismai neturėjo ir neturi galimybių užtikrinti, kad visi teisėjai ir teismo valstybės tarnautojai nuotoliniu būdu dirbtų teismo suteiktomis organizacinėmis technikos priemonėmis. Tačiau teismai, konsultuodamiesi su NTA, aprūpino teisėjus

¹⁰³⁵ Teisėjų taryba, „Lietuvos Respublikos teismų vadovams“, 2020 m. kovo 16d., Nr. 36P-48-(7.1.10). Rekomendacijos nebuvo paskelbtos oficialiuose šaltiniuose, jos skelbiamos www.teismai.lt (2020 03 17).

¹⁰³⁶ Teisėjų taryba, „Lietuvos Respublikos teismų vadovams“, 2020 m. kovo 16 d., Nr. 36P-48-(7.1.10). Rekomendacijos nebuvo paskelbtos oficialiuose šaltiniuose, jos skelbiamos www.teismai.lt (2020 03 17).

¹⁰³⁷ „Dėl teismų funkcijų vykdymo ekstremaliosios situacijos metu“, <https://www.teismai.lt/lt/naujienos/teismu-sistemos-naujienos/del-teismu-funkciju-vykdyimo-ekstremaliosios-situacijos-metu/8121>.

¹⁰³⁸ Teisėjų taryba, „Lietuvos Respublikos teismų vadovams“, 2020 03 16. Nr. 36P-48-(7.1.10). Rekomendacijos nebuvo paskelbtos oficialiuose šaltiniuose, jos skelbiamos www.teismai.lt (2020 03 17); Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2013 m. liepos 24 d. nutarimas Nr. 716. „Dėl Bendrųjų elektroninės informacijos saugos reikalavimų aprašo, saugos dokumentų turinio gairių aprašo ir elektroninės informacijos, sudarančios valstybės informacinius išteklius, svarbos įvertinimo ir valstybės informacinių sistemų, registrų ir kitų informacinių sistemų, registrų ir kitų informacinių sistemų klasifikavimo gairių aprašo patvirtinimo“, *Valstybės žinios*, 2013, Nr. 86-4310, nauja redakcija nuo 2016-08-19. TAR, 2016-08-18.

ir valstybės tarnautojus jiems būtinais prisijungimais prie teismų naudojamų informacinių sistemų. Kaip teigia NTA, visi teisėjai jau pirmojo karantino metu turėjo galimybę dirbti su bylų medžiaga, nagrinėti bylas rašytinio proceso tvarka ir pasirašyti procesinius dokumentus neišeidami iš savo namų.¹⁰³⁹

Galiausiai reikėtų atkreipti dėmesį į tai, kad naujas, kai kada pandemijos nulemtas galbūt laikinas, teisinis reguliavimas, taip pat nauji praktiniai būdai, kuriais buvo naudotasi pandemijos metu organizuojant bylų nagrinėjimą teisme, gali tapti postūmiu toliau diegti įvairias priemones, efektyvinančias teisminių nagrinėjimą ir kartu užtikrinančias teisę į teisminės gynybos prieinamumą ir veiksmingumą. Nurodoma, kad vadinamoji justicijos transformacijos strategija gali būti vystoma toliau, permąstant tradicinius teismų sistemų funkcionavimo aspektus (tokius kaip bendravimas su žiniasklaida, naujųjų technologijų naudojimo lygis, alternatyvių teisminei nagrinėjimui teisinių ginčų sprendimo būdų skatinimas ir pan.). Be abejo, diegiant šias ir kitas priemones, būtina gerbti žmogaus teises ir bendradarbiauti visiems prie teisingumo vykdymo prisidedantiems asmenims ir institucijoms.¹⁰⁴⁰

¹⁰³⁹ „Lietuvos teismai karantino laikotarpiu – bylų nagrinėjimas persikėlė į elektroninę erdvę, organizuota daugiau nei tūkstantis nuotolinių posėdžių“, <https://www.teismai.lt/lt/lietuvos-teismai-karantino-laikotarpiu-bylu-nagrinejimas-persikele-i-elektronine-erdve-organizuota-daugiau-nei-tukstantis-nuotoliniu-posedziu/7764>.

¹⁰⁴⁰ European Commission for the Efficiency of Justice (CEPEJ), „Declaration Lessons learnt and Challenges faced by the Judiciary during and after the Covid-19 Pandemic“, 10 June 2020, <https://rm.coe.int/declaration-en/16809ea1e2>.